

REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989. ADEVĂRUL ÎNTRE RIGOARE ACADEMICĂ, PARTIZANAT POLITIC ȘI MEANDRELE JUSTIȚIEI

Constantin HLIHOR*

*Profesor universitar doctor – Facultatea de istorie a Universității din București;
Membru al Centrului de Studii Euro-Atlantice „Prof. univ. dr. Constantin Bușe”, București
(România)

E-mail: hlihor121@gmail.com

Abstract

This paper looks at the relationship between “judicial truth”, “historical truth” and political bias in historical past research from a methodological perspective. It starts with an analysis of a specific case, which is used to highlight the problems arising from the “judicialization” of contemporary history. The case is taken from Romanian history and consists of a complicated set of controversies which all ensued from the same analysis of December 1989 events. The opinions rendered in these analyses are particularly interesting, not only because they extend over a long period but also because they delineate various political “truths” and judicial truths that interact with the interpretation of the same events given by historians. The paper shows how much these “truths” varied, how must be judged and what is their relationship with the historical past research in the historian’s work.

Key words: December 1989, historical past research, political bias, historical truth, judicial truth, past interpretation.

Toate națiunile au, în istoria lor, aspecte controversate sau sensibile ale trecutului mai îndepărtat sau mai recent care au condus la narațiuni istoriografice și reprezentări în percepția opiniei publice diferite uneori diametral opuse.

Funcție de dinamica politică și culturală a societății istoriografia a suferit modificări și reinterpretări în ceea ce privește reprezentarea trecutului cu fapte și evenimente care au intrat în categoria celor sensibile și controversate.

Schimbările de imagine în perceperea trecutului istoric sunt generate pe de o parte de însăși evoluția naturală a producției istoriografice dar, din păcate, și sub influența factorilor politici sau a liderilor care au administrat la un moment dat puterea. De-a lungul istoriei, conducătorii statelor și/sau alți lideri au folosit *scrierea* și *re-scrierea* istoriei ca mijloc de a obține sau de a spori legitimitatea guvernării sau pentru a „vinde” electoral proiectele lor politice. Astfel de scrieri, la cererea unor lideri interesați de o anumită imagine a unui eveniment istoric oferă o perspectivă asupra modului în care ei și regimul lor s-au văzut în raport cu ceilalți și despre modul în care au dorit să fie percepuți în cartea de istorie. „Istoriile” care rezultă în aceste condiții trebuie clar citite în această grilă de lectură, supusă dezbaterii critice pentru a identifica scopurile și contextul în care au fost produse¹. Istoria regimurilor de dictatură dar mai ales înlăturarea lor de la putere au stat sub semnul acestei tendințe în istoriografia europeană și cea română deopotrivă.

Pe de altă parte trebuie subliniat faptul că *re-crearea* narațiunilor istorice despre evenimente puternic controversate în istoria popoarelor este și un fenomen normal deoarece această activitate se înscrie în procesul continuu de a afla adevărul. S-a constatat că atunci când sub „lupă” se găsește un trecut traumatic istoricul nu este unicul actor care caută adevărul. Românii nu fac excepție de la această regulă iar evenimentele din Decembrie 1989, pot fi considerate un trecut traumatic prin numărul mare de victime și starea de stres social generată de acțiunile desfășurate de elemente considerate la acea dată ca fiind teroriste². Imediat după căderea regimului Nicolae Ceaușescu media și oamenii politici aduși în conștiința publică de evenimentele revoluționare și nu istoricii au fost actorii principali care au difuzat la nivelul opiniei publice românești și internaționale adevărurile despre evenimentele din decembrie 1989. Contextul în care aceste adevăruri își croiau „drum” în conștiința publică nu era cel al unei societăți așezate și liniștite ci a uneia cu o dinamică explozivă dată de bătălia pentru putere în care au fost folosite toate armele posibile inclusiv cele de ordin istoric.

¹ *Understanding Conflicting Historical Narratives*, online <https://www.kreddha.org/activities/history-and-international-law-projects/understanding-conflicting-historical-narratives>.

² A se vedea Alexandru Purcăruș, *Inauguralul traumatic și memorialistica Revoluției Române din 1989*, în Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 221-275.

Fenomenul baricadă în societatea română postdecembristă și impactul acestuia asupra istoriei Revoluției Române din Decembrie 1989

Particularitățile prăbușirii regimului comunist din România prin revoluție violentă și nu prin negocieri cu vechile structuri de putere cum s-a întâmplat în alte state fost socialiste nu numai că a împărțit noua elită politică ci a condus la formarea unei adevărate *baricade* în societate de pe care s-a dus lupta pentru putere în perioada postdecembristă. Acest fenomen s-a manifestat în toate domeniile și a cuprins rapid toate aspectele vieții politice, economice, cultural-artistice și desigur și cercetarea trecutului istoric recent.

Astfel în plan politic a început o bătălie între reprezentanții partidelor istorice, adepți ai transformării radicale și imediate a societății pentru care „*piața și concurența - piatra de temelie a lexiconului neo-liberal - au devenit fundația naturală ale societății române post-totalitare*”³ și liderii Revoluției grupați în FSN care nu au împărtășit această convingere și au militat pentru o transformare graduală a societății. Presa scrisă și audio-vizuală dar și liderii de opinie care au coagulat societatea civilă au preluat *fenomenul baricadă*. A apărut un adevărat război mediatic în care liderii FSN și simpatizanți, demonizați și acuzați că nu doresc o liberalizare reală ci o substituie a comunismului cu un „socialism democratic”, reformat pentru a conserva, în esență, modelul sovietic lansat de Mihail S. Gorbaciov dar și de nomenclatura cu legături la Moscova și liderii opoziției care doreau restaurarea regimului politic antebelic⁴. Din nefericire în această bătălie pentru putere a fost utilizată Istoria ca armă de ambele tabere astfel că trecutul istoric mai îndepărtat sau de dată recentă, cum au fost evenimentele care au condus la răsturnarea regimului Ceaușescu, a devenit *câmp de bătălie*. În acest război istoriografic cel mai mult de suferit a avut însăși adevărul!

Războiul istoriografic care s-a consumat în domeniul cercetării Revoluției Române din Decembrie 1989 a condus la apariția unui proces de „reconversie ideologică și conceptuală”⁵ prin care grila de lectură a trecutului specific istoriografiei marxiste a fost substituită de o alta fundamentată pe principiile ideologiei anticomuniste⁶. Fenomenul nu este specific doar societăților ieșite din comunism. Istoricii occidentali au sesizat apariția sa și în istoriografia occidentală dar l-au denumit *polarizare*. Recent referindu-

³ *Ibidem*.

⁴ A se vedea pe larg, Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, în Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei...*, p. 38-39.

⁵ Florin Abraham, *Istoriografie și memorie social în România după 1989* în „Anuarul Institutului de Istorie George Barițiu din Cluj-Napoca”, tom LI, 2012, p. 153.

⁶ A se vedea pe larg, Florin Abraham, *Influența anticomunismului asupra istoriografiei române recente*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3-4/2008, București, INST, p. 123-144.

se la acest aspect, Jennifer Kavanagh și Michael D. Rich atrăgeau atenția că „polarizarea contribuie atât la sporirea divergențelor în ceea ce privește faptele și interpretările analitice ale faptelor și datelor, cât și la estomparea liniei dintre opinie și fapt istoric obiectiv, prin crearea de părți opuse, fiecare cu propriile narațiuni, vederi asupra acelui fapt istoric. Fiecare parte poate deveni insulară în gândirea și comunicarea reprezentărilor lor despre acel fapt, creând astfel un mediu închis în care se proliferază informații false. Datele sugerează că polarizarea politică, socială și demografică nu numai că este gravă și se înrăutățește în Statele Unite contemporane, ci se suprapune și se consolidează reciproc”⁷.

În aceste condiții au fost istorici care s-au aliniat unui curent în cercetarea trecutului recent pentru care narațiunea istorică poate deveni „acel aparat ideatic sofisticat menit să ofere compensații morale victimelor și să-i damneze pe cei considerați a fi vinovați de ororile petrecute în trecut”⁸. Textul istoric devine astfel din instrument al cunoașterii trecutului un vehicul pentru justiția socială⁹. Este o posibilă explicație de ce procesul de cercetare și reconstituire a evenimentelor din Decembrie 1989 a început și în istoriografia postdecembristă sub auspiciile fenomenului de *baricadă*. În aceste condiții rezultatele cercetării sunt influențate de poziția/locul pe care se află „observatorul-cercetător”: de partea liderilor Revoluției grupați în jurul lui Ion Iliescu sau de cea a opozanților¹⁰. Astfel se pot explica de ce de multe ori imparțialitatea și neutralitatea axiologică în cercetarea Revoluției Române din Decembrie 1989 au rămas deziderate declarative și rareori trăsături ale scrisului istoric. „Corectitudinea politică” care a dominat societatea postdecembristă și-a pus amprenta și asupra cercetării istorice dar ea nu se poate substitui „corectitudinii meseriei de istoric”¹¹.

Comportamentul de tip *corect politic* observabil la unii cercetători își are izvorul în realitățile obiective ale societății postdecembriste imediat următoare căderii regimului comunist. Actorii politici și media apăruti după Decembrie 1989 și a celor care au urmat până la restabilirea regulilor de

⁷ Jennifer Kavanagh, Michael D. Rich, *Truth Decay. An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life*, RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2018, p. XIII-XIV.

⁸ Florin Abraham, *Istoriografie și memorie socială...*, p. 158.

⁹ A se vedea pe larg, James O. Barbre, *History Texts: A Potential Vehicle for Social Justice*, în „International Journal of Social Sciences and Education”, Vol. 2, Issue 3, 2012, pp. 317-324.

¹⁰ Bogdan Murgescu, *Anexă, Cuvîntul înainte, așa cum a fost scris în iunie 2006 și cum ar fi apărut dacă volumul ar fi fost publicat ca număr al revistei Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989*, în Bogdan Murgescu (coord.), *Revoluția Română din 1989: Istorie și memorie*, Iași, Editura Polirom, 2007.

¹¹ Eleonora-Maria Popa, *Coordonate ale reformei istoriografiei românești postcomuniste*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, 9, 2017, p. 409.

accedere la putere pe baza contractului social dat de alegeri, respectiv până la adoptarea noii Constituții, au construit „*baricadele*” în societatea română postdecembristă, fiecare cu „steagul” propriei imagini a evenimentelor. Pe una dintre aceste baricade s-au aflat cei care defineau procesul prăbușirii regimului Nicolae Ceaușescu prin conceptul de *revoluție anticomunistă* iar pe de cealaltă baricadă contestatarii care au negat caracterul revoluționar și au încadrat actul istoric în categoria *loviturilor de stat*, a conspirațiilor etc., pentru a le răpi legitimitatea în actul de exercitare a puterii politice în noul stat român. Ana Blandiana, într-un interviu luat de filozoful și politologul maghiar G. M. Tamás, la o distanță de două decenii de la consumarea evenimentelor, confirma existența *baricadelor*: „De fapt, în întâmplările din decembrie au fost implicate două categorii umane și politice, absolut diferite și perfect opuse: cei ce au fost împotriva lui Ceaușescu (nu pentru că era comunist, ci pentru că nu era destul de comunist, pentru că diluase comunismul într-un naționalism kitsch) și cei ce erau împotriva comunismului. Prima categorie a reușit și s-a instalat în grabă în locul cald încă al celui eliminat, cea de-a doua categorie a rămas în Piața Universității, cerând lustrăția și statul de drept”¹².

Astfel încă din primele zile ale anului 1990 a fost lansată în spațiul public ideea răsturnării cuplului dictatorial printr-o *lovitură de stat* pentru a de-legitima CFSN – noua putere apărută în după-amiaza zilei de 22 decembrie 1989. Miza în această confruntare nu a fost una de ordin istoric în care scopul principal era aflarea adevărului, ci una politică. Aceea de a se impune în societate percepția și reprezentarea acceptabilă pentru ca mare parte a celor care au susținut acțiunea de răsturnare a regimului Ceaușescu să treacă de partea grupurilor anti-CFSN pentru a se realiza „*încă o revoluție*”. Se căuta legitimitate pentru o „nouă revoluție” de data aceasta împotriva celor care l-au înlăturat pe Ceaușescu de la putere ceea ce nu s-a putut realiza! Romulus Rusan observa, corect, că „*deocamdată, masele, pe care gustul libertății și promisiunile electorale fățarnice le zăpăciseră până într-acolo încât, în mai 1990, dăduseră lui Ion Iliescu 85% din voturi, iar FSN-ului 66%*”¹³. Speranța grupurilor anti CFSN/CPUN că Decembrie 1989 va continua ca spirit și acțiune de masă în „*fenomenul Piața Universității*”¹⁴ nu s-a materializat ci a adâncit fenomenul

¹² Ana Blandiana, *Cea mai frumoasă dintre Româniile posibile n-a existat încă*, interviu de G. M. Tamás în „Revista 22Plus”, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/alianța_civica/22%20plus%20311-mic.pdf, accesat la 29 aprilie 2019.

¹³ Romulus Rusan, *Nu putem reuși decât împreună*, în „Revista 22Plus”, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/alianța_civica/22%20plus%20311-mic.pdf, accesat la 29 aprilie 2019.

¹⁴ Florin Dumitrescu, *Bâlciul Universității. Descoperind spiritul târgoveț în Bucureștiul postsocialist*, București, Editura Humanitas și Societatea de Antropologie Socială și Culturală, 2013, p. 51-57.

baricadă în societatea românească. Fiecare dintre actorii „baricadelor” doreau să impună propria reprezentare asupra adevărului privind evenimentele din decembrie 1989 și acuza partea adversă de ascunderea lui. Mihai Șora, de pe baricada anti-FSN, afirma: „Câtă vreme cei ce se află la cârma țării vor măslui adevărul – în primul rând adevărul ultimului an, începând cu sfârșitul lui decembrie și trecând prin ianuarie, prin februarie, prin martie, prin aprilie și mai, și mai ales prin mijlocul lui iunie –, tot răul care s-a întâmplat până acum se va putea întâmpla și de aici înainte”¹⁵.

Din punct de vedere al luptei politice această dispută asupra adevărului privind evenimentele din decembrie 1989 avea logică în lupta electorală dar nu și din punct de vedere al analizei trecutului istoric. Teamă lui Mihai Șora și a celor care îi împărtășeau această temere nu se baza pe fapte, date sau alte surse cu care istoricii *re-construiesc* imaginea trecutului în spiritul adevărului istoric, ci pe opinii și convingeri care izvorau din ideologii și doctrine politice diferite. Acesta dorea să potrivească istoria lui Decembrie 1989 pentru o reprezentare/ imagine predeterminată. Academicianul Florin Constantiniu referindu-se la cercetătorii care s-au aplecat asupra fenomenului Piața Universității constata „că anumiți istorici-dar nu numai istorici-, în funcție de simpatiile/antipatiile lor politice prezintă cu parțialitate evenimentele, mergând până la crearea de noi mituri: de pildă *Piața Universității-Kilometrul 0 al democrației*”¹⁶. Ori, „Istoria interpretată printr-o lentilă ideologică poate fi înșelătoare”¹⁷ și nu de puține ori poate conduce nu la istorii false ci la pseudo-istorie. Douglas Allchin studiind fenomenul în cadrul cercetării științifice ajunge la concluzia că „*Pseudo-istoria transmite idei false despre procesul istoric al științei și natura cunoștințelor științifice, chiar dacă se bazează pe fapte recunoscute. Contururile fragmentare ale evenimentelor istorice reale care omit contextul pot induce în eroare, chiar dacă intenționează să demonstreze cum funcționează știința*”¹⁸. Istoricul astfel își depășește statusul său social și profesional asumându-și un rol de judecător sau expert în asanarea morală a societății. Acest aspect nu este caracteristic doar istoriografiei românești post decembriste. În Franța Gérard Noiriel observă că „ideea că istoricul este înainte de toate un expert sau un judecător tinde să se răspândească” și că „unii istorici ai timpului prezent

¹⁵ Mihai Șora, *Ne va salva doar adevărul*, în „Revista 22Plus”, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/alianța_civica/22%20plus%20311-mic.pdf, accesat la 29 aprilie 2019.

¹⁶ Florin Constantiniu, *In dezbatere. Istoriografia și politica*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol.XX, 2007, p. 140.

¹⁷ Douglas Allchin, *Pseudohistory and Pseudoscience*, în „Science & Education” vol. 13, 2004, Kluwer Academic Publishers, p. 180.

¹⁸ *Ibidem*, p. 186.

lucrează și ei pentru a consolida această imagine”; el denunță „importanța extremă pe care a luat-o logica expertizei” care „tinde să facă din istoric un fel de judecător suprem care distribuie punctele bune și rele [...]” și vorbește în acest sens de „deriva” și „sentiment de neliniște”¹⁹. Sunt vizați în special istoricii care aparțin mass-media, și tagmei „intelectualilor guvernamentali” care „asigură interfața dintre mediul profesional și societate, dar o fac doar cu prețul unor distorsiuni și contorsiuni grave”²⁰. Gérard Noiriel constată că intelectualii francezi din generația sa au învățat din proprie experiență că „toate cunoștințele pe care le aveau nu le dădeau nicio abilitate deosebită ca să cunoască problemele politice mai bine. Am tras concluzia că rolul nostru, ca cercetători, nu a fost de a răspunde direct la întrebările actuale, ci de a oferi elemente de reflecție de natură să ajute cetățenii în propria lor călătorie. Cu alte cuvinte, ca istoric, încerc a înțelege lumea așa cum a fost și așa cum este, fără a comenta ce ar trebui să fie. Aceasta este o poziție care este uneori prost înțeleasă de public, mai ales când problemele abordate sunt legate de evenimente actuale, deoarece mulți se așteaptă ca cercetătorul să-și susțină opinia. A pleda pentru autonomia cercetării nu înseamnă în niciun caz ca istoricul să se refugieze în turnul său de fildeș și să ignore preocupările contemporanilor săi”²¹.

O interesantă analiză a „baricadelor” privind definirea și interpretarea evenimentelor din Decembrie 1989 pe parcursul ultimilor decenii o întâlnim la istoricul Adrian Cioroianu. Acesta ajunge la concluzia că: „Discuțiile despre Revoluția din 1989, în România de astăzi, reprezintă în ele însele o acrobație de tip retoric petrecută pe trei coarde foarte întinse: i) una este coarda ironic-«negaționistă» – adică un amestec de bancuri și demonstrații nu foarte elaborate potrivit cărora, la final, reiese că în decembrie 1989, la București, nu a fost nicio revoluție, ci mai curând un fel de mascaradă cu morți la final; ii) a doua este cea declarat investigativă (și nedeclarat senzaționalistă) – având ca rezultat o paletă relativ largă de concluzii, de la opiniile exaltate, conform cărora la Târgoviște nu a fost împușcată familia Ceaușescu (ci altcineva, eventual niște sosii) și până la speculațiile aparent logice despre accidente, morți, dispariții sau apariții care au urmat după ieșirea din scenă a Conducătorului; în fine, ultima – și cea mai anemică deocamdată – este iii) cea istorică: în ciuda unei producții bibliografice relativ bogate pe această temă în ultimii 20 de ani, analiza de factură istorică este cu mult depășită de primele două. A spune

¹⁹ Gérard Noiriel, *Les origines républicaines de Vichy*, Paris, Hachette, 1999, p. 10-43.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Idem, *L'historien face aux défis du XXIe siècle Mondialisation des échanges et crise des États-nations*, conférences Gérard-Parizeau, mars 2001, Paris p.14, online <https://prix-gerard-parizeau.hec.ca/wp-content/uploads/2019/12/Noiriel.pdf>, accesat 5 noiembrie 2023.

acest lucru nu înseamnă neapărat a alimenta corul lamentațiilor pe acest subiect. În opinia mea, pe termen mediu relatarea istorică a revoluției din decembrie 1989 va cădea automat în sarcina unei alte generații de istorici ai țării – și, foarte probabil, necesarul exercițiu al distanței va produce rezultate net superioare celor de azi”²².

Istoricii români care s-au aplecat asupra cercetării evenimentelor din decembrie 1989 și a tranziției care i-a urmat au ratat, din păcate, șansa de a se constitui ca a *treia parte*, neutră și echidistantă în raport cu forțele politice care au fost angajate în lupta politică pentru accederea la putere. S-au aliniat la una/alta dintre forțele politice care fiecare din același interes, a dorit să impună propria reprezentare a evenimentelor din decembrie 1989. Responsabilitatea intelectualului, în general, și a istoricului, în special, nu se raportează la conjunctura și schimbările de regim politic. Răsturnarea regimului Ceaușescu a adus cu sine prima și cea mai evidentă libertate pentru români cea a cuvântului și a opiniei. Intelectualii s-au constituit rapid în organizații specifice societății civile numai că acestea nu și-au înțeles rațiunea de a fi²³ și au fost rapid politizate. Acest eșec va fi mărturisit și asumat de Ana Blandiana, unul dintre liderii revoluției române, care s-a desprins de CFSN și s-a angajat în lupta pentru putere inclusiv prin crearea pe structurile unei organizații civice a unui partid politic²⁴.

În lumea democratică responsabilitățile intelectualilor sunt mult mai profunde decât ceea ce MacDonald numește responsabilitatea oamenilor, având în vedere privilegiile unice pe care aceștia le au²⁵. Ei trebuie să promoveze adevărul și să-l curețe de minciună așa cum de obicei se întâmplă în societatea occidentală. Când Arthur Schlesinger a fost întrebat de un reporter de la *The New York Times*, în noiembrie 1965, de ce există o contradicția între raportul său despre incidentul din Golful porcilor²⁶ și „povestea pe care a livrat-o presei la momentul intervenției, el a recunoscut, pur și simplu, că a mințit în interesul național”²⁷. Este rolul și responsabilitatea istoricului de a se constitui în a „*treia*

²² Adrian Cioroianu, *Revoluția română, după 20 de ani. Viciile și virtuțile normalității sociale*, în „Sfera Politicii”, nr. 173, p. 62.

²³ A se vedea Acad. Vasile Stănescu, *Societatea civilă în fața globalizării*, Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie a Academiei Române, online http://www.ince.ro/Publicatii/Tezaur/caiet_10.pdf; Anemari-Helen Necșulescu, *Geneza apariției ONG-urilor din România*, în „Studia Politica, Romanian Political Science Review”, vol. 11, nr. 3, 2011, p. 525-556.

²⁴ Anei Blandiana, *Fals tratat de manipulare*, București, Editura Humanitas, 2013 p. 184-200.

²⁵ Noam Chomsky, *The Responsibility of Intellectuals*, The New York Review of Books, February 23, 1967, online <https://chomsky.info/19670223>, accesat la 6 mai 2019.

²⁶ *National Review Bulletin*, August 3, 1965, online <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88-01350R000200640029-3.pdf>, accesat la 6 mai 2019.

²⁷ Noam Chomsky, *op. cit.*, în *loc cit.*

parte și de a cerceta pentru a pune narațiunea unui eveniment, cum a fost cel la care am făcut referire, în acord cu adevărul!”²⁸.

Francois Bedarida afirmă că responsabilitatea istoricului în munca sa de cercetare se poate manifesta dacă se îndeplinesc cel puțin două condiții. Una ține de libertatea sa politică, socială, financiară și intelectuală. A doua ține de capacitatea sa profesională de a respecta cu acribie principiile cercetării adevărului istoric²⁹. Dacă cercetătorul nu își asumă această responsabilitate avem de-a face cu iresponsabilitatea istoricului și abuzarea narațiunii istorice și nu a trecutului istoric care „este atât de inalterabil încât nici măcar Dumnezeu nu îl mai poate schimba”³⁰.

Istoricul Antoon de Baets consideră că o re-compunere interesată a unui eveniment istoric se petrece la trei niveluri: euristic, epistemic și empiric³¹. La primul nivel abuzarea istoriei se face prin modul cum se selectează sursele pentru analiză. Când istoricii colectează sursele cu rea credință omițând pe cele care nu se încadrează în schema predefinită a narațiunii ei comit un abuz euristic³². În cazul Revoluției din Decembrie 1989 lipsa documentelor de arhivă este completată de memorii și mărturii luate doar de la actorii și martorii evenimentelor care contestă legitimitatea grupului care a preluat puterea politică în după amiaza zilei de 22 decembrie 1989. Profesorul și specialistul în drept constituțional Cristian Ionescu arată că dreptul constituțional este fundamentat pe principiul potrivit căruia, poporul este în drept să se revolte împotriva samavolniciei celor aflați la guvernarea statului. Comunicatul făcut către țară este un document politic care constata că sub presiunea maselor revoltate structurile de putere ale regimului Ceaușescu s-au prăbușit iar conducerea țării a fost preluată de un nucleu revoluționar a cărei legitimitate nu a fost contestată la acel moment de nimeni³³.

La cel de-al doilea palier Antoon de Baets constată că abuzul istoriei este epistemic deoarece se interpretează faptele printr-o teorie sau grilă de lectură croită pentru a obține o anumită imagine și nu cea care ar rezulta din interpretarea evenimentelor prin toate teoriile posibil a fi utilizate. Evenimentele din decembrie 1989 în istoriografia română sunt analizate fie

²⁸ A se vedea printre alții, Larry Hancock, Stuart Wexler, *Shadow Warfare: The History of America's Undeclared Wars*, Counterpoint Press, Berkeley, 2014, p. 175-195; John Prados, *Războaiele secrete ale președinților*, Editura Elit, 2000.

²⁹ François Bédarida, *op. cit.*, p. 2-3.

³⁰ A. Adu Boahen, *Clio and Nation-Building in Africa*, Ghana Universities Press, Accra, 1975, p. 4.

³¹ Antoon de Baets, *op. cit.*, p. 17.

³² *Ibidem*, p. 18.

³³ Cristian Ionescu, *Drept constituțional și institutii politice*, vol. I, București, Editura Lumina Lex, 2001, p. 102-105.

doar din perspectiva loviturii de stat fie din cea a revoluției pure³⁴ ceea ce conduce la o imagine/reprezentare extrem de simplificată. Simplificarea în narațiunile istorice este periculoasă atunci când acestea se referă la un trecut traumatic pentru că perpetuează starea conflictuală în societate iar rolul social al istoriei pur și simplu dispare. La ultimul palier Antoon de Baets așează abuzul empiric/pragmatic al istoriei. Acesta apare atunci când istoricii mint în legătură cu paternitatea ideilor puse în circulație sau cu statutul muncii lor dacă au sau nu un angajament față de cineva pentru a promova o imagine interesată sau un interes propriu.

Un alt aspect de care trebuie să se țină seama când se cercetează și analizează trecutul recent deoarece conduce la creșterea responsabilității istoricului pentru munca sa este dat de multiplicarea celor care produc istorie. În re-compunerea imaginii evenimentelor din Decembrie 1989 sunt implicați mai mulți actori iar rolul principal, paradoxal, nu îl are istoricul. Este un fenomen care s-a generalizat prin explozia mijloacelor de comunicare în masă. „Difuzarea istoriografiei autentice în societate, spre medii mai largi sau mai restrânse, nu se face mereu direct prin intermediul istoricilor, ci prin varii mijloace, interferează cu legende, tradiții, mituri, clișee etc. și conduce implacabil la vulgarizări, exagerări, erori, falsuri”³⁵, consideră istoricul Ioan Aurel Pop.

Cercetătorii autentici înarmați cu instrumentele și tehnicile profesiei de istoric ar trebui să fie cei care să primenească „mereu trecutul de intruziuni deformatoare”³⁶. Expansiunea istoriei dincolo de scriitura istoricului de sorginte academică și universitară a dat o nouă margine chestiunii responsabilității în ceea ce privește adevărul istoric. Astăzi, cei care cercetează și scriu istoria revoluției române din decembrie 1989 abundă. „Memoriile, studiile de istorie orală și istorie publică au împins frontierele a ceea ce constituie istoria și modul în care ar trebui să fie practică. Provocarea nu este numai de a descoperi ceea ce s-a întâmplat cu adevărat, ci și de a comunica și de a nu lăsa piața la variante fictive, reciclate senzational, prin romane, filme sau demagogie politică. Nu este suficient să producem adevărul, el trebuie să fie cunoscut în spațiul public”³⁷. De aici nevoia permanentă de construcție și re-construcție a

³⁴ Alexandru Grigoriu, *Despre Revoluție, din dialog și ascultări*, în „Caietele Revoluției”, Nr. 1-2 (71-72)/2018, p. 58-62.

³⁵ Ioan-Aurel Pop, *Istoria, adevărul și miturile. Note de lectură*, București, Editura Enciclopedică, 2014, p. 18.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Arundhati Virmani, *Social Responsibility of the Historian*, în „Economic&Political Weekly”, Vol. 52, Issue No. 36, 09 Sep. 2017, online <https://historynewsnetwork.org/article/167158>, accesat la 5 noiembrie 2023.

discursului istoriografic despre Revoluție și după mai bine de trei decenii de la consumarea evenimentelor.

Desigur că scrierea istoriei nu este un proces de re-*construcție* abstractă, ci mai degrabă reflectă dimensiunea intelectuală a transformării politice a prezentului³⁸. Istoricul trebuie să își asume partizanatul politic dacă acesta există și să accepte faptul că imaginea pe care o furnizează consumatorului de istorie nu este unica de acceptat într-o societate democratică. Revoluția din decembrie 1989 are caracter procesual și incumbă o mulțime de fapte și evenimente de ordin politic, militar, social moral și juridic care alcătuiesc un întreg. Cercetarea fiecăreia dintre acestea poate conduce la reprezentări și imagini diferite. Academicianul Ioan Aurel Pop referindu-se la pluralitatea de reprezentări ale unui eveniment care a marcat la un moment dat mentalul colectiv dintr-o societate anume dar cercetat de mai mulți istorici afirma: „Este evident că, dacă cinci istorici tratează independent același subiect al vieții trecute, vor rezulta cinci versiuni diferite. Presupunând ca toți cei cinci istorici sunt onești, că toți procedează la critica surselor, că toți sunt buni profesioniști, că toți caută să limiteze pe cât posibil factorii perturbatori, aleatorii, presiunea mediului etc., se poate admite că operele rezultate ar fi relativ asemănătoare. Șansele sunt însă mici să se întâmple acest lucru, mai ales dacă tema comună a fost tratată de unul în manieră sociologizantă, de altul din punct de vedere cultural, de altul prin unghi politic, de altul prin prisma mentalului colectiv etc. Toate aceste variante sunt corecte și în conformitate cu adevărul parțial căutat de fiecare. În plus, peste un timp, după apariția unor surse noi sau după schimbarea sensibilității publicului, aceeași temă va apărea, fără doar și poate, tratată altfel”³⁹. Nu pluralismul de reprezentări și imagini afectează cunoașterea unui fenomen sau fapt istoric oricât de complex și controversat ar fi acesta cum este și cazul Revoluției Române din Decembrie 1989 ci falsul, minciuna și adevărurile interesate!

Asumarea poziției de pe care este analizată Revoluția din Decembrie 1989 este un fenomen extrem de rar în literatura consacrată evenimentelor. Și totuși acest lucru s-a întâmplat. Foarte interesant că această asumare nu vine din partea unui analist politic sau istoric, ci chiar a unui om politic care a fost angajat în bătălia pentru putere în România post decembrie 1989 și a ocupat funcția de președinte al României. Este vorba despre Emil Constantinescu. În unul dintre volumele consacrate lui Decembrie 1989, președintele Emil Constantinescu scria cu onestitatea ce trebuie să caracterizeze pe orice cercetător al fenomenului social: „Recunosc însă o anume încrâncenare în ceea

³⁸ Enzo Traverso, *Left-wing melancholia: Marxism, history and memory*, Columbia University Press, New York, 2016, p. 223.

³⁹ Ioan-Aurel Pop, *op.cit.*, p. 15-16.

ce am scris venită din durerea unui om care a trăit în miezul evenimentelor și se simte lovit de acceptarea cinică a crimelor, abuzurilor, corupției și minciunii sau de indiferența la fel de cinică cu care sunt încă privite de către o mare parte a societății românești... Am scris aceste cărți de pe poziția victimelor mințite sau speriate, care nu-și cunosc sau nu-și pot apăra drepturile. Le-am scris de pe poziția milioane de români cinstiți care cred în adevăr, în dreptate și în demnitate”⁴⁰. Reprezentarea evenimentelor din decembrie 1989 are o paletă extrem de largă a imaginilor și ele trebuie acceptate dacă sunt re-construite cu respectarea adevărului științific, onestitate și fără interes politic. Altfel se va semăna confuzie și manipulare a istoriei în societate.

Din această perspectivă este explicabil de ce un student de la Institutul de Studii Politice al Universității Lyon 2 afirma că în urma lecturilor efectuate nu își putea contura o imagine/reprezentare clară despre ce s-a întâmplat în România: „Asupra evenimentelor care s-au petrecut în România în decembrie 1989 domnește încă o enormă neînțelegere. Putem vorbi cu adevărat despre revoluție ca în Ungaria, Polonia sau Republica Cehă? Versiunile diferă. Lovitură de stat dată de noua putere? Revoluție populară adevărată? Un complot al KBG-ului pentru a elimina pe Ceaușescu? Sunt atât de multe posibilități care pot bloca memoria românilor privind acest eveniment. Jurnalistul franco-român Victor Lupan a alcătuit o sinteză a diferitelor narațiuni: Teza dublei explozii pe care o vede ca o revoltă populară provocată, dar autentică în sinceritatea sa tragică și naivă, pe de o parte, și o lovitură de stat, pe de altă parte, pare a fi cea corectă. Lovitura de stat care ar fi integrat masele populare în strategia sa”⁴¹.

Problema centrală a re-compunerii imaginii evenimentelor din decembrie 1989 în spiritul adevărului istoric este legată de înțelegerea a ceea ce este și reprezintă adevărul în societate și perspectivele din care acesta poate fi aflat dar mai ales de utilizarea corectă a sensului și semnificației unor concepte, a noțiunilor cu care se construiește narațiunea/povestea lor. A cerceta ceea ce s-a întâmplat în decembrie 1989 și lunile care au urmat sub zodia emoțiilor și a convingerilor mai degrabă decât a dovezilor pentru a fi în acord cu așteptările opiniei publice pune sub semnul întrebării rolul documentului în sfera publică,

⁴⁰ Apud Cristina Tudor, Recenzia lucrării Emil Constantinescu, *Păcatul originar, sacrificiul fondator. Revoluția din '89 așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 2009, online <http://www.cercetare-memorialulrevolutiei1989.ro/wp-content/uploads/2016/06/Emil-Constantinescu.pdf>, accesat la 5 noiembrie 2023.

⁴¹ Marianne Rigaux, *Les politiques de la mémoire en Roumanie depuis 1989. La gestion délicate des passés fasciste et communiste*, Séminaire d'histoire politique des XIXe et XXe siècles sous la direction de Gilles Vergnon. Soutenu le 2 septembre 2008, online http://doc.sciencespolyon.fr/Ressources/Documents/Etudiants/Memoires/Cyberdocs/MFE2008/rigaux_m/pdf/rigaux_m.pdf, accesat la 5 noiembrie 2023.

și mai ales onestitatea și capacitatea cercetătorului de a extrage din mulțimea de fapte și evenimente a ceea ce este socotit social și politic semnificativ pentru configurarea adevărului istoric⁴². Așa se explică de ce după aproape trei decenii de la evenimentele din decembrie 1989 nu avem o imagine care să fie, din perspectiva adevărului, acceptată de întreaga societate românească.

Sondajele de opinie efectuate în anii 1999 și 2009 de instituții de specialitate din România indică o imagine egal polarizată între cei care consideră că în decembrie 1989 a fost o revoluție în care factorul intern a avut rol hotărâtor și cei care cred că a fost o lovitură de stat efectuată de personalități din eșalonul doi al nomenclaturii comuniste cu ajutor străin. Cei mai mulți optând pentru a defini evenimentele ca fiind o revoluție. Sondajul efectuat în 2019 reconfirmă opțiunile anterioare: 33% dintre cetățenii României susțin că în decembrie 1989 a avut loc o lovitură de stat, 52% că a fost o revoluție, 1% - altceva, iar 14% nu s-au pronunțat⁴³. Din această perspectivă pare să se confirme aserțiunea profesorilor James H. Liu și Denis J. Hilton de la Universitatea Wellington (Noua Zeelandă) și Universitatea Toulouse II din Franța care au ajuns, în cercetările lor, la concluzia că: „În timp ce fiecare popor are o istorie, nu toate popoarele au o reprezentare socială consensuală a istoriei lor, să nu mai vorbim de o chartă istorică”⁴⁴ în sensul unui tratat de istorie în care evenimentele să fie re-constituite în baza unui consens social al semnificațiilor ce le sunt atribuite.

Revoluția din Decembrie 1989: Adevăr istoric și reprezentare socială a evenimentelor în cercetarea academică și universitară

Noțiunea/conceptul de istorie are o reprezentare duală ca sens și înțelegere. În primul rând este o *realitate concretă* alcătuită din totalitatea acțiunii umane la nivel individual și colectiv într-un anume spațiu și la o anumită dată/timp. În decembrie 1989 la Timișoara și apoi în toată țara, de exemplu, oamenii s-au revoltat împotriva regimului Ceaușescu. Cercetătorul/istoricul zilelor noastre nu mai are acces la această realitate/la ceea ce s-a petrecut atunci decât prin intermediul urmelor materiale sau izvoarelor scrise care se mai păstrează pe care le va cerceta și va alcătui o narațiune. Aceasta va fi ceea ce specialiștii definesc istoria ca o realitate social construită, o

⁴² Ramaswami Harindranath, *Veridicality and the truth claims of the documentary in the post-truth era: Rethinking audiences' 'horizon of expectations'* în „Participations. Journal of Audiences and Receptions Studies”, Volume 15, Issue 1 May 2018, p. 401.

⁴³ Cătălin Stoica, *A fost sau n-a fost? Percepții asupra momentului 1989*, Newsweek România, 23 decembrie 2019, online <https://newsweek.ro/politica/a-fost-sau-n-a-fost-perceptii-asupra-momentului-1989>, accesat la 5 noiembrie 2023.

⁴⁴ James H. Liu, Denis J. Hilton, *How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics*, în „British Journal of Social Psychology”, no. 44, 2005, p. 6.

realitate *re-compusă* de istoric sau cercetător. Prin căutarea surselor, analiza și interpretarea cu respectul regulilor se poate afla adevărul, iar prin elaborarea unei narațiuni imaginea acelor evenimente ajunge la cei care doresc să cunoască istoria. Cunoaștem istoria doar prin scrierea/narațiunea istoricului. Narațiunea se bazează pe *urme* (documente, mărturii, imagini etc) și nu există doar o *urmă*, există o mulțime și, prin urmare, accesul la adevărul istoric presupune alegerea dintre ele pe cele mai importante și eliminarea celor mai puțin importante. Ce ghidează această selecție? Este fie o ipoteză de cercetare formulată fie o întrebare la care se dorește un răspuns. Prin urmare această narațiune nu va fi niciodată una finală. De la Revoluția Franceză au trecut mai bine de două secole dar cercetările n-au încetat și noi adevăruri au putut să apară și să fie cunoscute iubitorilor de istorie prin strădania cercetătorilor⁴⁵. Academicianul Ioan Aurel Pop evidențiază că în procesul de cercetare a trecutului oricât de mult ne-am strădui să *re-compunem* un eveniment, așa cum este și Revoluția Română din Decembrie 1989, în acord cu adevărul ca întreg, rezultatul va fi întotdeauna unul parțial deoarece între realitatea din trecut (istoria-realitate) și realitatea re-constituită de istoric (istoria-discurs, istoriografia) vor fi întotdeauna diferențe. Prin urmare, istoricul nu poate reînvia lumea care nu mai există ca atare. Prin studiu se apropie de ea cât mai mult, o poate re-constitui cât mai aproape de ceea ce a fost, dacă respectă „regulile jocului, verificate de secole și de generații întregi de specialiști”⁴⁶. Istoricul va încerca să reconstruiască ceea ce oamenii au trăit în zilele Revoluției prin totalitatea relațiilor cauzale, printr-o muncă greoaie de sinteză, analize tot mai diferențiate și ordonate. În orice caz, trecutul integral al oamenilor care au răsturnat regimul Ceaușescu va rămâne un ideal dar și o limită, o aproximare intelectuală. Pentru a le depăși, istoricul se îndreaptă către oamenii din trecut cu propria sa experiență.

În această situație se pune întrebarea care este calea către adevăr în cunoașterea trecutului istoric în general și a evenimentelor din Decembrie 1989 în special. Istoricul clujean Camil Mureșanu constata că „În concepția dominantă actuală cunoașterea istorică implică două componente: universul datelor consemnate de izvoarele de toate categoriile și demersul cunoașterii din partea istoricului. Prima este, în sine, amorfă, haotică. Intervenția celei de-a doua o organizează, introduce în cadrul ei relații, o face explicabilă și

⁴⁵ A se vedea, de exemplu, Daniel Mornet, *Les origines intellectuelles de la révolution française (1715-1787)*, Editions La Manufacture, Lyon, 1989; Jacques Guilhaumou, *La parole des sans: les mouvements actuels à l'épreuve de la Révolution française*, ENS Editions, 2002; Idem, *La langue politique et la Révolution française*, în „Langage et société”, no. 113, issue 3, 2005, p. 63-92.

⁴⁶ Ioan-Aurel Pop, *Meseria de istoric la începutul mileniului al treilea (The profession of historian at the beginning of the third millennium)*, în „Revista de politica științei și scientometrie – serie nouă, Vol. 5, No. 4, Decembrie 2016, p. 285.

inteligibilă. Istoricul este coparticipant creator în configurarea imaginilor istoriei. Este autorul istoriei, nu așa cum a fost cu adevărat, ci așa cum ne apare, iar aparența ei este – pentru noi – singura realitate istorică posibilă a fi percepută. Co-participarea istoricului nu falsifică realitatea obiectivă, ci o reconstruiește ca realitate pentru noi. Ea afirmă libertatea spiritului și un scop mai profund al științei istoriei: acela al tentativei cunoașterii de a înțelege și de a conferi un sens devenirii, destinului umanității⁴⁷.

Nu trebuie omis faptul că cercetarea istorică nu înseamnă doar a descoperi și consemna acțiunile, faptele și contextul în care acestea se desfășoară. El interpretează acele fapte, fenomene și procese istorice. Istoricul și filosoful istoriei E. H. Carr compara metaforic istoria cu un fruct care are un nucleu dur de fapte din care istoricul este cel care decide pe care din acestea să le aducă în memoria prezentului. „Nucleul este înconjurat de o pulpă care este în fapt interpretarea dată de istoric faptelor”⁴⁸. Faptele în sine așa cum le găsim consemnate în surse arhivistice sau de altă natură nu ne spun nimic. Istoricul le dă sens prin grila de interpretare pe care decide să o utilizeze. Chiar dacă un istoric nu este explicit în privința punctului său de vedere, o interpretare intră întotdeauna undeva în ceea ce scrie el iar acest lucru a fost subliniat de mari teoreticieni și filozofi ai istoriei moderne începând cu G. W. F. Hegel, J. G. Droysen, Friedrich Nietzsche, Benedetto Croce⁴⁹ sau mai recent de Dilthey⁵⁰.

Prin interpretare, istoricii spun ceea ce cred că s-a întâmplat în trecut, explică de ce au evoluat lucrurile așa și de ce unele acțiuni din trecut sunt importante iar altele nu au o semnificație pentru prezent⁵¹. Pentru Carr, interpretarea este cheia scrierii istoriei⁵² iar rezultatul este o imagine care rezultă din interacțiunea „istoricului cu faptele cercetate, un dialog infinit între prezent și trecut. Istoricul însuși este subiect al istoriei. El alege sursele ce i se par a fi relevante și intră cu ele într-un perpetuu dialog. El adresează întrebări izvoarelor și le pretinde un răspuns. Istoria este știința interogării

⁴⁷ Camil Mureșanu, *Câteva reflexii cu privire la probleme actuale în știința istoriei*, online <http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Muresanu/Probleme%20teoretice.htm>, accesat la 29 aprilie 2019.

⁴⁸ Edward Hallett Carr, *The Historian and His Facts*, in *What is History?*, ed. R. W. Davies, Second ed. (Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books, 1987), p. 9.

⁴⁹ A se vedea pe larg, Hayden White, *Interpretation in History*, în „New Literary History”, Vol. 4, No. 2, *On Interpretation*: II (Winter, 1973), p. 281-314.

⁵⁰ A se vedea, Dilthey Wilhelm, *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, Editura Dacia, 1999.

⁵¹ Hayden White, *op. cit.*, p. 284.

⁵² Edward Hallett Carr, *op. cit.*, p. 9.

trecutului așa cum geografia este știința interogării spațiului”⁵³ iar de la această interogare prezentul întotdeauna așteaptă răspunsuri care să facă societatea mai bună, mai eficientă și proiectivă.

A interpreta înseamnă a da sens unui fenomen a conferi o semnificație socială, politică, morală sau chiar juridică. Pentru Jean Molino „interpretarea este sursa celor două mari practici prin care civilizațiile tradiționale se referă la lumea din jurul lor: interpretarea semnelor și interpretarea cuvintelor”⁵⁴. Interpretarea este, prin urmare, unul dintre momentele fundamentale ale înțelegerii evenimentelor și proceselor istorice. Pentru a se ajunge la această înțelegere istoricul trebuie să aibă nu numai o bună cunoaștere a conceptelor și noțiunilor specializate cu care judecă documentele sau oricare alt tip de sursă ci și a modului cum acestea au evoluat în timp ca semnificație în mentalul colectiv⁵⁵. Instrumentul de bază al interpretării în cercetarea istorică este raționamentul prin analogie în toate formele sale⁵⁶. În câte lucrări consacrate evenimentelor din decembrie 1989 există această preocupare pentru cercetarea comparată a Revoluției Române în ansamblul său a unor alte aspecte care în istoriografia prăbușirii regimurilor comuniste din alte țări fost socialiste nu planează îndoiala sau negarea caracterului revoluționar? Câți dintre istoricii care s-au aplecat asupra evenimentelor din decembrie 1989 au prezentat cititorului motivul pentru care au optat pentru utilizarea unui concept și nu a altuia utilizat de alți confrăți? Nu poți ajunge la o reprezentare adecvată a evenimentelor la realitățile care s-au întâmplat atunci dacă pentru interpretare vei utiliza conceptul de lovitură de stat/altor derivate în loc de revoluție pentru schimbarea regimului politic în România. Se ajunge la o imagine pre-formată/interesată deoarece cercetătorul va căuta și utiliza doar acele surse și informații care să se „potrivească” sensului de lovitură de stat.

În primele momente după căderea lui Ceaușescu evenimentele au fost catalogate printr-o extrem de largă paletă de termeni: *manifestație, incidente, demonstrații, moment istoric, mișcare, explozie de mânie populară, tulburări, incidente, evenimente, protest, revoltă, răscoală, răzmeriță, insurecție (comună insurecțională), fenomen revoluționar, revoluție* etc. Ulterior, paleta s-a lărgit cu cele de *complot, lovitură de stat* sau chiar cu termeni inexistenți în vocabularul

⁵³ *Ibidem*, p. 24-25.

⁵⁴ Jean Molino, *Pour une histoire de l'interprétation: les étapes de l'herméneutique*, în „Philosophiques”, 12, (1), 1985, p. 78, online <https://www.erudit.org/fr/revues/philoso/1985-v12-n1-philoso1296/203272ar.pdf>, accesat la 29 aprilie 2019.

⁵⁵ E. Housset, *L'interprétation des témoignages*, Caen, le 2 décembre 2015, online https://philosophie.discip.ac-caen.fr/IMG/pdf/l_interpretation_des_temoignages.pdf, accesat la 20 aprilie 2019.

⁵⁶ Jean Molino, *op. cit.*, p. 86.

limbii române, cum ar fi cel de *refoluție* sau de *loviluție*. Toți acești termeni se transformă în instrumente de cercetare și analiză pentru decembrie 1989 dacă trec în faza conceptualizării pentru că vor prefigura imaginea dorită de către cercetător/analist. Ori, cercetarea acestor evenimente și procese, care au avut loc în România începând cu decembrie 1989 și re-compunerea lor în studii și analize istorice, sub forma unor narațiuni, nu se poate realiza dacă istoricul nu își alege instrumentele și metodele potrivite. Acest fapt îl sublinia recent și Sebastien Parent care, citând pe Antoine Prost, afirma că „datorită metodologiei, istoria se distinge față de ficțiune, mit sau chiar de memoria colectivă”⁵⁷.

Academicianul Șerban Papacostea constata într-un interviu, acordat *Revistei 22*, că în esență se înfruntă pasional doua asemenea interpretări⁵⁸: cea a Revoluției, act spontan izvorât din refuzul poporului de a mai tolera tirania regimului Ceaușescu, și cea a complotului, a loviturii de stat, acțiune pusă la cale de serviciile secrete străine, îndeosebi de KGB, care s-a folosit de instrumentele sale dinăuntrul țării. Distinsul istoric constata că „doar o abordare istorică depasionalizată e în măsură să înlesnească înțelegerea și definirea corectă a schimbării petrecute în România în decembrie 1989”⁵⁹. Dacă facem o sinteză a tuturor acestor imagini noi credem că cel puțin trei *dintre ele* co-există într-o manieră tensionată în spațiul public concurându-se pentru a se impune în mentalul colectiv românesc: *revoluție*, *lovitură de stat* și o *combinată* între cele două imagini.

Aceste reprezentări *revoluție-lovitură de stat* asociate evenimentelor din decembrie 1989 sunt opuse și ireconciliabile din punct de vedere al discursului istoriografic științific. Lovitura de stat nu poate fi în același timp și revoluție sau revoluție urmată de lovitură de stat fără să apară un nou actor în lupta pentru putere iar adevărul istoric să nu intre în zona paradoxalului! Dacă se acceptă un asemenea tip de raționament - a fost un timp revoluție și apoi aceasta a fost urmată de o lovitură de stat - se intră în zona fracturilor de logică: împotriva cui a fost organizată lovitură de stat? Revoluția a adus în fruntea țării un grup care s-a constituit într-o nouă autoritate politică: CFSN. Legitimitatea acestei noi autorități nu a fost pusă la îndoială de cei care au ieșit în stradă împotriva dictaturii. Dacă se organiza o lovitură de stat aceasta trebuia în mod logic să fie îndreptată împotriva celor care preluaseră puterea

⁵⁷ Constantin Hlihor, *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei...*p. 21-22.

⁵⁸ Șerban Papacostea, *Decembrie 1989: revoluție sau lovitură de stat? - o falsă alternativă*—<http://www.revista22.ro/deceembrie-1989-revolutie-sau-lovitura-de-stat--o-falsa-alternativa--790.html>, accesat la 12 mai 2019.

⁵⁹ *Ibidem*.

de la vechiul regim adică împotriva CFSN în totalitatea sa sau a unor membri. Prima contestare a lui Ion Iliescu apare pe 12 ianuarie 1990 și este din interiorul noii structuri de putere și nu din afara ei!

Cercetătorul în munca sa nu poate abandona „pactul” cu sine pentru aflarea adevărului. Acest pact devine fiabil și verificabil în primul rând prin respectarea obiectivității⁶⁰ și respingerea istoriei contra-factuale. Cei care consideră că nu a fost o Revoluție autentică în decembrie 1989 ci o *lovitură de stat* pleacă în analiza evenimentelor de la o premisă acceptată doar de o parte a societății și care conduce la o realitate contra-factuală și anume aceea că prăbușirea „regimului Ceaușescu nu a dus, așa cum toți ne așteptam, la preluarea puterii politice de către opoziție”⁶¹. Se induce ideea că nucleul de revoluționari care și-au asumat puterea în după amiaza zilei de 22 decembrie 1989 nu au fost opozanți ai regimului Ceaușescu! Se eludează astfel faptul că în societatea românească opoziția față de regimul comunist a fost diversă și cu un caracter compozit. A inclus liderii partidelor istorice, ai rezistenței anticomuniste care a înglobat membrii și ai altor partide și mișcări politice inclusiv dintre legionari dar și membri sau foști membri ai PCR intrați în dizgrația regimului și marginalizați. Nimeni din masele de revoltați din acele zile nu a contestat grupul de revoluționari care au preluat puterea întâi la Timișoara și apoi la București până pe 12 ianuarie 1990⁶² ceea ce le-a conferit legitimitatea necesară⁶³. Opoziția politică anticomunistă, formată din foști membri ai partidelor istorice, intrate în legalitate ca urmare a victoriei Revoluției, au protestat împotriva hotărârii Consiliului Frontului Salvării Naționale de a participa la alegeri pe 28 ianuarie 1990. După această dată a început o luptă pentru putere între opoziția coagulată în jurul partidelor istorice și CFSN dar pe alte coordonate decât cea din zilele lui decembrie 1989 în jurul cărora s-au construit destule mituri și speculații.

⁶⁰ Marek Tamm, *Truth, Objectivity and Evidence in History Writing*, în „Journal Of The Philosophy Of History”, 8 (2014), p. 278.

⁶¹ Gabriel Teodor Gherasim, *Interviu cu Profesoara Lavinia Stan*, Canada, în „Memoria.ro”, 2007, online http://www.memoria.ro/marturii/perioade_istorice/dupa_1989/interviu_cu_profesoara_lavinia_stan,_canada/1695/, accesat la 20 aprilie 2019.

⁶² A se vedea și Ion Iliescu, *Revoluție și reformă*, București, Redacția publicațiilor pentru străinătate, 1993 p. 39; Georgiana Margareta Scurtu, *Pluripartidismul în România*, în „Clio 1989”, nr. 1-2/2005, p. 143.

⁶³ Există un interviu luat de Crina Nedelcu lui Mihai Trifu care a firma că a dorit să organizeze un miting pentru a răsturna de la putere proaspătul guvern pe 26 decembrie 1989 dar nu i-a fost permisă organizarea acestei manifestații. Chiar dacă afirmația este corectă acțiunea preconizată nu a avut ecou în societate și nici urmări de vreun fel! Informația apare într-un articol din revista „Zig-Zag” nr. 13/1990 cf., Marius Mioc, *26 decembrie 1989 – prima încercare de răsturnare a regimului Iliescu*, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2008/12/26/26-decembrie-1989-prima-incercare-de-rasturnare-a-regimului-iliescu/>, accesat la 20 aprilie 2019.

Sunt necesare dovezi clare și indubitabile care să stabilească în ce măsură un anumit fapt istoric este real, este contra factual sau chiar este simplă speculație introdusă în circuit dintr-un anume interes. „Inventarea unor fapte istorice reprezintă un pericol permanent pentru cercetare. Istoria are la bază fapte și evenimente reale, dar acestea nu vorbesc de la sine. Cercetătorul/naratorul este cel care dă sens faptelor și coerență discursului istoric. Din această perspectivă istoria este inevitabil părtinitoare⁶⁴. Istoria, ca produs al cunoașterii umane, este părtinitoare deoarece este legată de acțiunea și activitatea politică iar istoricul nu are cum să nu fie influențat politic⁶⁵. Alan Bullock constata în cercetările sale că oamenii au un interes atât de mare pentru istoria evenimentelor recente, deoarece „au sentimente puternice pentru chestiunile politice ale vremurilor noastre, iar acest lucru, la rândul său, face imposibil ca ei să gândească sau să scrie în mod imparțial”⁶⁶. Acest lucru începe să fie timid recunoscut și în istoriografia românească. Cercetând legătura dintre educația civică și cunoașterea de tip istoric, trei tineri istorici de la Universitatea din București ajung la concluzia că «Istoria așa cum a fost ea» - atât de importantă pentru Ranke în secolul al XIX-lea – nu mai poate fi susținută astăzi. Revelarea faptului că istoria este manipulată și manipulează la rândul ei a dus la dispariția inocenței ei ca știință. «Beneficiul» pentru istorie este legat de noi tehnici de învățare – axate spre dimensiunea acțională și proactivă⁶⁷.

Istoriografia Revoluției din Decembrie 1989 și lupta pentru putere în România post-decembristă

În societatea modernă și contemporană narațiunile despre trecutul istoric au jucat un rol important în influențarea comportamentului oamenilor angajați în bătăliile politice care s-au dus pentru cucerirea puterii politice și/sau pentru legitimarea unei politici sau a alteia de către liderii politici. Istoria universală dar și cea românească sunt pline de asemenea exemple. Instrumentarea istoriei nu înseamnă neapărat minciuna istorică (deși există

⁶⁴ Efren R. Torres, *The Limitations of History to the Field of Intelligence*, online <http://www.e-ir.info/2014/02/14/the-limitations-of-history-to-the-field-of-intelligence/>, accesat la 20 aprilie 2019.

⁶⁵ Constantin Fasolt, *The limits of history*, The University of Chicago Press, Chicago, 2004, p. XIII-XVII; Ioan Aurel Pop, *In dezbatere. Istoriografia și politica*, in „Studii și materiale de istorie modernă”, vol.XX, 2007, p. 140-141.

⁶⁶ Alan Bullock, *Is it Possible to Write Contemporary History?*, în M. Beloff, Ed., *On the Track of Tyranny*, Vallentine & Mitchell, London, 1960, p.70.

⁶⁷ Mihai Stamatescu, Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Predarea istoriei și educația civică*, Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural, online http://hiphi.ubbcluj.ro/Public/File/sup_curs/istorie210.pdf, accesat la 20 aprilie 2019.

extrem de multe exemple), sau parțialitatea punctului de vedere, omiterea și selectarea faptelor, fațetele unei personalități istorice nu înseamnă nici impunerea unor nuanțe și semnificații care să fie în acord cu valorile morale, etice, sociale, politice și ideologice ale prezentului. Cercetătorul nu trebuie să uite că prin munca sa trebuie nu doar să aducă în memoria prezentului faptele istorice ci trebuie să facă o re-construcție critică a lor, structurată într-o narațiune/reprezentare „al cărei caracter selectiv este impus (sau ar trebui să fie) de ceea ce pot oferi sursele și mai puțin de subiectivitatea inherentă actului reconstituitiv”⁶⁸. Istoricul Enzo Traverso atrăgea atenția că aducerea în memoria prezentului a trecutului „...inclusiv trecutul cel mai apropiat-, el trebuie considerat ca o experiență închisă, față de care există o distanță, o separație. Aceasta este condiția necesară pentru a distinge trecutul de prezent, chiar dacă trecutul este recitat, mereu, în cheia prezentului”⁶⁹. Această condiție observa Edward Said este greu de realizat deoarece istoricul este parte a societății și își desfășoară activitatea într-o realitate economică, politică, socială și culturală specifică și acest fapt face ca el să se comporte în acord cu principiile și regulile ce sunt statuate în cadrul unei categorii sociale, cu un set de credințe și valori⁷⁰.

În asemenea împrejurări scrierea istoriei este influențată de prejudecăți, stereotipuri și partizanat politic și ideologic. Istoria, ca produs al cunoașterii umane, este părtinitoare deoarece este legată de acțiunea și activitatea politică iar istoricul nu are cum să nu fie influențat politic⁷¹. Alan Bullock, în cercetările sale, a descoperit de ce oamenii au un interes atât de mare pentru istoria evenimentelor recente: „au sentimente puternice pentru chestiunile politice ale vremurilor noastre, iar acest lucru, la rândul său, face imposibil ca ei să gândească sau să scrie în mod imparțial”⁷². Dacă admitem acest punct de vedere atunci trebuie să vedem și de ce nu pot depăși acest prag. Interpretările politice ale trecutului servesc unor scopuri diferite, unele cu valențe pozitive iar altele dimpotrivă cu puternice consecințe negative. Interpretarea faptelor și evenimentelor istorice sunt sursa din care se formează identitățile colective la nivel social, profesional, religios și nu în ultimul rând politic, prin narațiunea istorică se poate distinge între noi și Ei dar pe de o parte se obține și sprijinul

⁶⁸ Florin Platon, *Istorie și memorie: o coabitare dificilă. Cazul românesc*, în „Zargidava. Revistă de Istorie”, Vol. XIII, Bacău, 2014, p. 213.

⁶⁹ Citat de Florin Platon, *op. cit.*, p. 213.

⁷⁰ Edward Saïd, *Orientalism*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001, p. 21.

⁷¹ Constantin Fasolt, *The limits of history*, The University of Chicago Press, Chicago, 2004, p. XIII-XVII.

⁷² Alan Bullock, *Is it Possible to Write Contemporary History?*, în M. Beloff, Ed., *On the Track of Tyranny*, Vallentine & Mitchell, London, 1960, p. 70.

pentru liderii noștri politici, iar pe de alta și emoțiile negative împotriva adversarilor politici⁷³.

Aceste situații pot fi întâlnite în aproape toată istoriografia evenimentelor din decembrie 1989, dar și în istoriografia trecutului recent european. Istoricul Christian-Marc Bosséno a cercetat modul în care președintele François Mitterrand a făcut apel la trecutul istoric pentru a justifica lansarea unor politici în societatea franceză pe timpul mandatului său. În discursul de inaugurare a mandatului său din 21 mai 1981, președintele francez aduce în discuție tema, populară la vremea respectivă, a istoriei uitate făcând o legătură a alegerilor din 1981 cu procesul istoric început în ajunul Revoluției Franceze de poporul umbrelor din 1789: „În această zi, când voi ocupa cea mai înaltă funcție în stat, mă gândesc la milioanele de femei și bărbați, care formează poporul nostru, care, timp de două secole, pe timp de pace sau de război, au muncit dar și-au vărsat și sângele când a fost necesar, au alcătuit istoria Franței dar fără a avea acces la aceasta decât prin fracturile scurte și glorioase ale societății noastre”⁷⁴, declara François Mitterrand. Campania electorală prin care Donald Trump a câștigat alegerile prezidențiale a stat sub semnul unui slogan care lega prezentul societății americane de trecutul său istoric: *Amintiți-vă din nou America!* Acest mesaj promitea o viziune pentru viitor, apelând la un sentiment colectiv și o memorie subiectivă a trecutului⁷⁵.

Pentru a ilustra cum s-a utilizat istoria ca instrument de manipulare politică în România vom aduce în atenția cititorului doar poziția unuia dintre președinții care s-au aflat în fruntea statului român după 1989 și care s-a făcut remarcat pentru deseale schimbări de opinie în legătură cu evenimentele din decembrie 1989. În septembrie 2009, președintele Traian Băsescu la o întâlnire cu membrii Asociației 21 decembrie 1989 se exprima ca un om politic afirmând că „*Avem un singur mare adevăr. O Revoluție în care nu avem niciun vinovat și avem o mineriadă în care nu avem vinovați. Doar oameni care ne râd în nas. (...) Eu cred că problema pe fond este dacă Parchetul nu ne va anunța cu zâmbetul pe buze că nu sunt vinovați și oamenii care au murit la Revoluție*

⁷³ Nenad Zakošek, *The Heavy Burden of History: Political Uses of the Past in the Yugoslav Successor States*, în „Politička misao”, Vol. XLIV, (2007.), No. 5, p. 29.

⁷⁴ Citat de Christian-Marc Bosséno, *Du temps au temps, l'inventaire historique du premier septennat de François Mitterrand (1981-1988)*, conferință susținută la Colocviul „Les usages politiques de l'histoire dans la France contemporaine, des années 70 à nos jours, 2003”, Jeudi-25 septembre 2003, online <http://histoire-sociale.univ-paris1.fr/Collo/usages.htm>, accesat la 12 aprilie 2019.

⁷⁵ Tara Flores, *The role of history in political campaigns*, online <https://portland-communications.com/2016/12/15/the-role-of-history-in-political-campaigns/>, accesat la 12 aprilie 2019.

s-au împușcat singuri”⁷⁶. Doi ani mai târziu, în 2011, același președinte Traian Băsescu avea o altă poziție. De data aceasta una corectă, subliniind rolul nefast pe care îl poate avea partizanatul politic în aflarea adevărului istoric asupra evenimentelor din decembrie 1989: „A venit timpul să închidem dosarul Revoluției, să intre cercetătorii, să-l închidem noi, oamenii politici, să avem decența să-i lăsăm pe cercetători să intre în realitățile Revoluției, pentru că noi vom fi partizani”⁷⁷.

După alți câțiva ani, același om politic, la învestirea procurorului general Tiberiu Nițu, nu mai considera că aflarea adevărului este de datoria istoricilor, ci a juriștilor! Iată ce declara cu acel prilej: „Pentru domnul Nițu am avut o solicitare specială care este o restanță din vremea doamnei Kovesi. Clarificarea a măcar a două aspecte din Revoluție: cine a luat decizia politică și a cerut ministrului Apărării să fie scoasă armata împotriva poporului, cu muniție de război. Sunt de acord că e dificil să stabilești care e militarul care a tras, dar istoria are dreptul să consemneze în ce cadru s-a luat decizia ca armata să fie scoasă împotriva manifestanților. E un răspuns pe care dl. Nițu trebuia să mi-l dea până anul viitor. A doua: care este cadrul în care s-a luat decizia înarmării Gărzilor Patriotice cu muniție de război. Sunt decizii esențiale care au generat peste 1.000 de victime. Pentru ce s-a întâmplat la București nu știm mare lucru”⁷⁸. Se observă din aceste câteva exemple că narațiunea istorică este utilizată în scopuri politice prin mutarea centrului de greutate de pe raționalitatea științifică pe cea a afectelor și a emoțiilor generate de fapte și evenimente istorice din trecut care nu au o reprezentare clară și definitivă în mentalul colectiv în funcție de conjunctura socială și politică din societate dar mai ales de cum se schimbă percepția socială a evenimentelor prin acțiunea media și cum aceste schimbări aduc procente în campaniile electorale.

Utilizarea trecutului istoric din raționamente politice nu este un lucru ieșit din comun pentru istoriografia modernă și contemporană⁷⁹ și a

⁷⁶ Băsescu: *Avem un singur mare adevăr - o revoluție și o mineriadă în care nu avem vinovați*, online https://m.realitatea.net/basescu-avem-un-singur-mare-adevar-o-revolutie-si-o-mineriada-in-care-nu-avem-vinovati_610057.html, accesat la 12 aprilie 2019.

⁷⁷ Interviu la HotNews, Miercuri, 21 decembrie 2011, online <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-10999770-traian-basescu-timpul-noi-politicienii-inchidem-dosarul-revolutiei-lasam-cercetatorilor.htm>, accesat la 12 aprilie 2019.

⁷⁸ Marius Mioc, *Habarnistul Traian Băsescu vorbește despre revoluție: „Cine a luat decizia politică și a cerut Ministrului Apărării să fie scoasă armata împotriva poporului?”*, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2013/05/17/habarnistul-traian-basescu-vorbeste-despre-revolutie-cine-a-luat-decizia-politica-si-a-cerut-ministrului-apararii-sa-fie-scoasa-armata-impotriva-poporului-nicolae-ceausescu-17-12-1989-ce-a/>, accesat la 12 aprilie 2019.

⁷⁹ A se vedea și François Bédarida, *Historical Practice and Responsibility* în François Bédarida, ed., *The Social Responsibility of the Historian*, Berghahn Books, Providence/Oxford, 1994, p. 3-4; Bettina Arnold, *Germany's Nazi Past. The Past as Propaganda. How Hitler's archaeologists*

fost utilizată ca instrument de îndoctrinare și manipulare cu precădere de regimurile totalitare, inclusiv de cele din România, dar acest lucru nu înseamnă că fenomenul lipsește din societățile cu regim democratic⁸⁰. Problema care se pune astăzi este una generată de ceea ce specialiștii numesc intrarea societății în era *post-adevăr*. Utilizarea părtinitoare a evenimentelor istorice în general și a celor din Decembrie 1989 cu acest centru de greutate mutat de pe raționalitatea științifică pe domeniul emoțiilor colective face posibil ca narațiunea istorică să devină o armă politică în lupta pentru a influența opinia publică în lupta pentru putere. Acest lucru nu înseamnă că este greșit ca istoricul să introducă în cercetarea sa rolul pe care emoțiile, sentimentele îl au în acțiunea socială sau politică⁸¹ atunci când analizează fapte și procese istorice cum sunt cele revoluționare, ci ele nu trebuie să fie exploatate ca arme în lupta pentru putere.

Referindu-se la raportul dintre emoțional și rațional în cercetarea și predarea unor fenomene sau episoade de violență din istoria politică, profesorul american Kellie Carter Jackson de la Gonzaga University consideră că aceste subiecte nu trebuie evitate: „...trebuie să discutăm nu numai mișcările violente ca *Revoluția Franceză, Revoluția Haitiană sau Revoluția Americană, ci și multe alte lupte istorice care s-au pentru libertate și egalitate*”⁸². Subliniază că în aceste condiții dialogul să fie analitic și nu emoțional. Cere studenților în asemenea împrejurări „să argumenteze, să provoace, să pună întrebări și chiar să apere utilitatea și justiția diverselor episoade pe care le numim revolte sau revoluții. Vreau ca ei să cântărească critic punctele tari și cele slabe ale unor episoade contestate din astfel de evenimente. Când examinăm rolul violenței în istorie, examinăm simultan termenii relațiilor de putere, modul în care este asigurată forța, modul în care este perpetuată puterea și modul în care este controlată puterea”⁸³. A pune accent pe crearea de emoții prin prezentarea unui segment de istorie a violențelor politice înseamnă nu a cunoaște trecutul ci de a abuza istoria iar acest lucru este „întotdeauna periculos”⁸⁴.

distorted European prehistory to justify racist and territorial goals, în „Archaeology”, Vol. 45, No. 4 (JULY/AUGUST 1992), p. 30-37.

⁸⁰ Antoon de Baets, *Responsible History*, Berghahn Books, Providence/Oxford, 2009, p. 9.

⁸¹ Andrew J. Huebner, *Writing History with Emotion*, în „The American Historian”, online <https://tah.oah.org/august-2014/writing-history-with-emotion/>, accesat la 12 februarie 2019.

⁸² Kellie Carter Jackson, *Political History Today. Violence in Political History: The Challenges of Teaching About the Politics of Power and Resistance*, in „PERSPECTIVES on History”, May 2011, online <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2011/violence-in-political-history>, accesat la 12 februarie 2019.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Antoon De Baets, *A theory of the abuse of History/Uma teoria do abuso da História*, în „Revista Brasileira de História. São Paulo”, vol. 33, n° 65, 2013, p. 18.

Multiplicarea acțiunilor în care trecutul istoric este o armă de propagandă politică pe plan intern sau pentru a justifica unele (re)orientări de politică externă a statelor⁸⁵ a determinat reacții din partea istoricilor profesioniști. Astfel unii cercetători de la universități de prestigiu, cum ar fi Oxford, Cambridge, Manchester și Harvard, au avertizat că prezentarea greșită a trecutului ar putea bloca înțelegerea publică a evenimentelor importante⁸⁶. Cunoscutul istoric Eric Hobsbawm afirma în una dintre lucrările sale: „*Eu credeam că profesia de istoric, spre deosebire de cea a fizicii nucleare, de exemplu, ar putea cel puțin să nu facă rău. Acum știu că poate. Studiile noastre se pot transforma într-o fabrică de bombe, așa cum în atelierele în care IRA a învățat să transforme îngrășămintele chimice în explozivi*”⁸⁷.

La rândul său profesorul Pat Thane, de la *Centrul pentru istoria britanică contemporană* al Universității din Londra, a avertizat, de asemenea, că o istorie prost făcută poate duce la o analiză politică îndoielnică și la o politică inefficientă⁸⁸. Istoricul Marnie Hughes-Warrington crede că „Istoria poate să rănească pentru că trecutul poate fi utilizat pentru a legitima acțiuni ale prezentului”⁸⁹. Autorul unui recent volum consacrat raportului dintre politic și istorie în societatea contemporană crede că „Istoricii care doresc să influențeze politica cu scrierea istoriei au pierdut contactul cu meseria și ar trebui să fugă de la masa de scris”⁹⁰. Amintirile și imaginile interpretate din punct de vedere politic ale trecutului au jucat un rol extrem de important și încă o fac astăzi. Istoricul și jurnalistul american Allen Mikaelian sublinia că „Istoria contează, și nu doar pentru că ne îmbogățește viața sau oferă abilități transferabile sau împiedică trecutul să se repete. Istoria contează, de asemenea, pentru că clasa noastră politică o folosește ca monedă; percepțiile lor asupra trecutului își informează politicile, își culorează retorica și creează vederi asupra lumii”⁹¹.

⁸⁵ Valérie Rosoux, *Les usages du passé dans le cadre de la politique étrangère*, Colloque La politique du passé, septembre 2003, online <http://histoire-sociale.univ-paris1.fr/Collo/ROSOUX.pdf>, accesat la 12 februarie 2019.

⁸⁶ Graeme Paton, *History being 'distorted' by politicians*, in „The Telegraph”, 15 Oct 2009, online <https://www.telegraph.co.uk/education/6328205/History-being-distorted-by-politicians.html>, accesat la 12 februarie 2019.

⁸⁷ Eric Hobsbawm, *On History*, New York, 1997, p. 5-6.

⁸⁸ Graeme Paton, *History being 'distorted' by politicians...*, in *loc cit.*

⁸⁹ Marnie Hughes-Warrington, *Fifty Key Thinkers on History*, Second edition, Routledge, London, New York, 2008, p. 183.

⁹⁰ Gordon S. Wood, *The Purpose of the Past: Reflections on the Uses of History*, Penguin Books, New York, 2009, p. 308, citat de Iván Jaksic, în „HISTORIA”, 42 / 2009, p. 299, online <https://www.redalyc.org/pdf/334/33411422026.pdf>

⁹¹ Allen Mikaelian, *Political Uses of the Past*, History News Network, Jun 1, 2017, online

Ultimele războaie iugoslave - primul conflict armat de amploare din Europa din 1945 - păreau foarte determinate de această conștiință istorică și de ideologiile politice inspirate de ea. Astăzi, interpretările din trecut, transmise din nou de elitele politice și intelectuale naționale, determină decisiv, pe de o parte, modurile în care responsabilitatea pentru războaiele și crimele comise în timpul războaielor este înțeleasă în regiune și, pe de altă parte, pretenții prin care diferite grupuri naționale justifică obiectivele lor de construcție a statului și a instituțiilor. Dacă căutăm dovezi care susțin această teză, vom găsi multe exemple și din trecutul nostru recent, precum și din politica actuală⁹².

Cunoașterea căilor și vectorilor care conduc la interpretări părtinitoare și la abandonarea neutralității axiologice este o bună cale pentru evitarea propagandei politice pe suport istoric. Neutralitatea axiologică nu înseamnă încercarea de a pune în paranteză propriile valori, crearea unui câmp aseptice al cunoașterii științifice obiective și apoi lamentații și scuze multiple din ce motive nu reușim, deși ne străduim cu bună-credință ascetică și neprihănită ignoranță politică. Weber afirmă că discursul științific trebuie eliberat de bagajul lucrurilor de la sine înțelese, de inerția culturală a cercetătorului, și subliniază că trebuie să scriem așa încât „*chiar și un chinez să înțeleagă*”⁹³. Dar cum putem discerne și aprecia ce studii și cercetări istorice consacrate, în cazul nostru, analizei evenimentelor din anii 1989-1991, sunt excelente, mai ales atunci când avem de-a face cu aprecieri și concluzii aflate în conflict sau diametral opuse? Cum, în alte cuvinte, putem distinge între istorii valabile și obiective de cele care nu sunt? La această întrebare, Theda Skocpol răspunde eufemistic: „*Sociologii istoriei comparate nu au ajuns până acum la reguli și proceduri clare, consensuale pentru procedurile folosirii valide a surselor secundare ca probe*”⁹⁴. Cu toate acestea, istoricii nu pot sta departe de cercetarea și studierea istoriei recente, a căderii regimului comunist din România deoarece acest gol ar fi umplut de specialiști în manipulare și propagandă. Referindu-se la acest aspect, Alan Bullock aprecia că „*nu există forță mai mare de propagandă pentru mobilizarea sentimentelor de mânie și indignare și a pasiunilor politice, rasiale și religioase din oameni decât istoria falsificată*”⁹⁵. Acest lucru este cu atât mai valabil dacă se acceptă ideea potrivit căreia societatea a intrat în epoca **post-adevăr**. Manipularea trecutului istoric

<https://historynewsnetwork.org/blog/153936>

⁹² Antoon de Baets, *op. cit.*, p. 19-27.

⁹³ Cristina Raț, *Ma(r)x Weber. "Neutralitatea" analizei sociale*, online <http://www.criticatac.ro/9499/marx-weber-%E2%80%9Cneutralitatea%E2%80%9D-analizei-sociale/>, accesat la 22 februarie 2014.

⁹⁴ Theda Skocpol, *Emerging Agendas and Recurrent Strategies*, în Theda Skocpol ed., în „*Vision and Method in Historical Sociology*”, Cambridge University Press, Cambridge, 1984, p. 382.

⁹⁵ Alan Bullock, *op. cit.*, p. 73-74.

în scopuri politice presupune înlocuirea adevărului istoric cu surogate care se încadrează în noua ideologie a societății globale aceea a *corectitudinii politice*. În acest context apare o întrebare mai mult decât îndreptățită: a cui este responsabilitatea?

Reconstituirea evenimentelor din decembrie 1989 este direct influențată, printre alți factori, și de cantitatea și calitatea surselor. „Istoria se face cu documente afirmău doi celebri istorici francezi din secolul al XIX-lea, Charles Victor Langlois și Charles Seignobos. Aceștia în studiul care prefăta primului capitol din lucrarea *Introducere în studiul istoriei* (1898) afirmău că istoria „se face cu documente scrise, fără îndoială, atunci când există, dar se poate face, trebuie făcută, fără documente scrise, dacă nu există nici unul”⁹⁶. Multe din faptele considerate cruciale în istoria universală sau a unui popor aparte nu vor putea fi reconstituite după documente de arhivă pentru simplul motiv că acestea nu au fost consemnate în documente care să fie păstrate în arhive sau au fost distruse ca urmare a unor factori obiectivi/subiectivi. În timpul evenimentelor din decembrie 1989 o parte din documentele ce se aflau în custodia unor unități ale securității dar și din alte instituții au fost distruse, sustrase sau pur și simplu pierdute în vîltoarea evenimentelor. Singurul mijloc de a reface sursele despre evenimente în această situație este istoria orală!

Istoricul Cezar Stanciu în comentariile sale pe marginea excepționalei lucrări scrise de Viorel Domenico despre Revoluția din Decembrie 1989⁹⁷ afirma „Multe din aceste aspecte pot fi foarte greu lămurite pe baza arhivelor, având în vedere faptul că este puțin probabil ca ele să fi reprezentat subiectul unor consemnări scrise de orice fel. În aceste condiții, relatările martorilor oculari, impresiile și mărturiile acestora, mai ales atunci când sunt coroborate între ele sau cu puținele înregistrări documentare care se pot identifica, joacă un rol important în elaborarea unei narațiuni coerente a evenimentelor, cât mai apropiată de realitate. În acest caz, istoria orală reprezintă de departe principalul izvor aflat la îndemîna istoricului. Dacă în primii ani care au urmat evenimentelor din decembrie 1989, relatările au fost puține și îndoielnice în acuratețea lor, fiind puternic afectate de subiectivismul care domnea în mediile publicistice sub impactul evenimentelor, după un deceniu-cu referire la data primei apariții a acestei cărți-atmosfera cunoscuse schimbări semnificative. Acestea au permis consemnarea primelor mărturii orale privind evenimentele, cu detașarea pe care o permitea timpul trecut”⁹⁸.

⁹⁶ Apud, Romain Castellesi, Charles-Victor Langlois et Charles Seignobos, *Introduction aux études historiques*, Lectures [En ligne], Les comptes rendus, 2014, mis en ligne le 28 février 2014, consulté le 27 novembre 2018. URL : <http://journals.openedition.org/lectures/13795>.

⁹⁷ Viorel Domenico, *Ceaușescu la Târgoviște. 22-25 decembrie 1989*, Editura Ion Cristoiu, 1999.

⁹⁸ Cezar Stanciu, *Ceaușescu la Targoviste 22-25 Decembrie 1989 - Viorel Domenico*, online

Apariția în spațiul public a consemnărilor, mărturiilor și a interviurilor în media cu privire la decembrie 1989 a creat o tensiune între ceea ce se știe oficial, din documentele scrise și ceea ce unii martori, încă în viață, pot să relateze. Ei, purtătorii istoriei vii, sau a „trecutului apropiat”, pot oricând să infirmе discursul oficial și să spună: „*Lucrurile nu s-au întâmplat așa, vă spunem noi, pentru că am fost acolo!*”. Se intră în ceea ce se poate numi o epocă a martorilor⁹⁹. Ea nu este specifică doar epocilor anterioare când istoria s-a transmis doar oral ci și după apariția scrisului și mai ales a mijloacelor de tipărire și multiplicare. Apare un alt mod de a re-compune trecutul istoric, noi discipline academice de istorie contemporană ca o necesitate pentru a studia timpul prezent și istoria prezentă. Rolul acestui nou mod de a face istoria ca storytelling/narațiune crește în momentul în care apare un „*conflict dintre memoria supraviețuitorilor și istoria deja scrisă abia după ce mărturisirile sunt arhivate, depășind stadiul conversației curente*”¹⁰⁰.

Istoria la tribunal? Adevăr istoric și adevăr juridic în Revoluția Română din Decembrie 1989

Un alt factor care a influențat cercetarea istorică a evenimentelor din decembrie 1989 desfășurată în centrele universitare și institutele academice este cel al interferenței istorie-justiție¹⁰¹. Foarte multă lume din societatea românească actuală consideră că adevărul despre evenimente trebuie să fie dat de justiție! A nu se confunda dreptatea pe care o așteaptă oamenii care au avut de suferit pe timpul evenimentelor din decembrie 1989 cu adevărurile istorice ale acelor zile. Adevărul istoric și adevărul juridic nu se pot confunda nici substitui unul celuilalt. Dezbaterea raportului dintre istoric și jurist în cercetarea unui fapt istoric nu este de dată recentă deși în ultimii ani au crescut enorm studiile, analizele și cercetările în acest sens. Aceasta a devenit una extrem de vie și intensă mai ales pe marginea analizei violențelor politice petrecute în diferite societăți dar și a nevoii de a se face dreptate victimelor unor conflicte sociale sau internaționale¹⁰².

<https://www.emag.ro/ceausescu-la-targoviste-22-25-decembrie-1989-viorel-domenico-9786065372634/pd/DZ92YMBBM/>, accesat la 20 septembrie 2018.

⁹⁹ Mircea Daroși, *Istoria orală sau istoria celor vii*, în „Răsunetul. Cotidianul bistritenilor de oriunde”, 13 august 2010, online <http://www.rasunetul.ro/istoria-orală-sau-istoria-celor-vii>.

¹⁰⁰ Andi Mihalache, *op. cit.*, p. 174.

¹⁰¹ A se vedea și Constantin Hlihor, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică...*, *op.cit.*, p. 86-91.

¹⁰² A se vedea și Emmanuel Cartier, *Histoire et droit : rivalité ou complémentarité ?* in Presses Universitaires de France. «Revue française de droit constitutionnel» 2006/3 no. 67 pp. 509-534; Bernard Edelman, *L'office du juge et l'histoire. Vérité historique, vérité judiciaire*, in „Droit et société”, n°38, 1998; Mohamed Elarbi Nsiri, *Justice, Mémoire et Histoire: Quelques remarques*

Un istoric francez cunoscut pentru cercetările sale în acest domeniu Annette Wieviorka, preluând unele idei de la Marc Bloch, consideră că „scrierea istoriei are multe elemente în comun dar și diferențe cu cea a judecătorului din domeniul justiției”¹⁰³. Ceea ce îi aduce pe același teren pe judecător și pe istoric este „**onestitatea cu care ambii caută adevărul** (subliniat CH)”¹⁰⁴ dar îi desparte modul cum unul și celălalt află/găsește acest adevăr. Judecătorul analizează fapta și sursele care indică existența acesteia pe baza unui cadru normativ/legislativ pe care societatea îl pune la dispoziție la un moment dat. Odată ce intră în posesia adevărului „judecătorul trebuie în cele din urmă să condamne sau să absolve, în conformitate cu valorile care sunt cele ale societății în care își exercită funcția și cu normele legale. Aceasta nu este și sarcina istoricului”¹⁰⁵. Istoricul află adevărul și îl pune la dispoziția cititorului care va judeca într-un fel sau altul acele fapte. Ca și în cercetarea istorică cea în domeniul juridic înglobează operații logice de analiză și sinteză, de abstractizare și concretizare, de comparație, inducție și deducție, reconstituire în plan mental, de destructurare și restructurare, de căutări și încercări, de creație și anticipație etc. Pe traseu pot interveni: depistarea unor erori considerate anterior adevăruri, descoperirea și crearea unor noi adevăruri, reevaluarea cunoștințelor anterioare prin prisma ultimelor descoperiri. Scopul diferă. Istoricul realizează acest proces pentru a readuce în memoria prezentului ceea ce nu se cunoaște cu exactitate în scopul unei cunoașteri sociale pe când juristul trebuie să facă dreptate și să dea satisfacție socială celor care au avut de suferit în urma unor evenimente.

Din această perspectivă au dreptate acei cercetători care consideră că „Un judecător care își dă cu părerea despre istorie trebuie să fie văzut ca susținând o *istorie oficială*. Datoria sa ca judecător trebuie să rămână neutră. Această datorie reprezintă *munca* sa”¹⁰⁶. Istoriile oficiale sunt instrumente de manipulare socială în regimurile de dictatură! Societatea are nevoie de readucere a istoriei în memoria prezentului așa cum a fost. La rândul său istoricul nu trebuie să îmbrace roba nici a judecătorului, nici pe cea a avocatului sau a procurorului când cercetează un fapt istoric. Henri Russo consideră că nu există nicio rațiune de ordin comercial, mediatic sau intelectual ca un istoric să se substituie specialistului din justiție”¹⁰⁷.

méthodologiques, in „HUFFPOST”, 18/11/2017, online https://www.huffpostmaghreb.com/mohamed-arbi-nsiri/justice-memore-et-histoire_b_13059986.html, accesat la 15 mai 2019.

¹⁰³ Annette Wieviorka, *La justice et l'histoire/History and Justice*, online <https://journals.openedition.org/socio/651>, accesat la 15 mai 2019.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ *Ibidem*.

¹⁰⁶ Bernard Edelman, *op. cit.*, în *loc. cit.*, p. 47.

¹⁰⁷ Russo Henry, Petit Philippe, *Quel tribunal pour l'Histoire? Interview de Henry Russo par*

Din păcate asemenea lucruri se manifestă în societatea contemporană, mai ales în cele care au ieșit dintr-un regim totalitar. O asemenea stare de lucruri poate face ca relația dintre istorie și justiție să fie, deseori, marcată de ambiguitate, de un amestec de fascinație și neîncredere, în ciuda separării care guvernează obiectul și metodele lor de lucru. Confuzia apare de multe ori în folosirea socială a adevărului și a trecutului istoric. Istoricul Mohamed Elarbi Nsiri care s-a ocupat de raportul dintre memorie, justiție și istorie în societățile ieșite din *Primăvara arabă* consideră că debalansarea unuia din termenii ecuației istorie-justiție provoacă mult rău „*cercetării istorice prin șubrezenia fundamentelor metodologice ale istoricului profesionist care poate fi pus în postura de a se simți neputincios metodologic în fața amintirilor personale televizate, a mărturiilor memoriei individuale și în fața unei justiții chemate să scrie istoria prin monopolizarea amintirilor victimelor pentru a acționa ca istoric oficial*”¹⁰⁸.

Nici juriștii care nu amestecă actul de justiție cu interesele politice conjuncturale ale unui partid sau ale unui lider care gestionează puterea la un moment dat nu împărtășesc ideea că în procesul de aflare a adevărului justiția se poate substitui istoriei. Fostul magistrat militar, Ioan Dan se întreba: „*Cum se poate da în judecată o REVOLUȚIE?*”¹⁰⁹. Cercetările făcute de Ioan Dan pe marginea evenimentelor petrecute în Decembrie 1989 arată că justiția nu poate să afle adevărul istoric, în cazul unei răsturnări violente a unui regim politic, deoarece nu are pregătire, nu are instrumentele și metodele de cercetare specifice istoriei: „*Când milioane de oameni – așa cum s-au petrecut lucrurile în urmă cu un sfert de secol – au înfruntat, cu curaj exemplar, represii și au înlăturat un regim odios, pe cine să judeci (s. a.) și în temeiul cărei legi?...Cei care vor să dea în judecată REVOLUȚIA ROMÂNĂ DIN DECEMBRIE 1989, ca și cei care se lasă seduși de această idee, își dau, uneori seama de șubrezenia pozițiilor lor, și în consecință, apelează la cele mai diverse formule menite să mențină starea de confuzie, de insatisfacție*”¹¹⁰.

Interferențele dintre istorie, memorie și justiție nu se încadrează în ceea ce poate fi considerat ca fiind normalul/obișnuința unei societăți. Acestea apar după consumarea unor momente de crize sociale și conflicte internaționale unde se produc crime grave, deseori comise de persoane aparținând sau în

Philippe Petit, în „Raison présente”, n°128, 4e trimestre 1998, Mémoire et histoire, pp. 57-65, online https://www.persee.fr/docAsPDF/raipr_0033-9075_1998_num_128_1_3505.pdf, accesat la 15 mai 2019.

¹⁰⁸ Mohamed Elarbi Nsiri, *op. cit.*, în *loc. cit.*

¹⁰⁹ Gl.(r). Ioan Dan, *Dosarul Revoluției. Adevărul despre minciuni*, București, Editura Blassco, 2015, p. 14

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 15.

numele instituțiilor statului. În cele mai multe din cazurile cunoscute din istoria recentă crimele au fost asociate cu un fost regim dictatorial. Noul regim democratic care succede trebuie să parcurgă o tranziție la statul de drept. Acest lucru presupune să facă dreptate victimelor fostului regim de dictatură, să pună în aplicare o justiție specială. Unii dintre magistrații implicați în judecarea unor foști lideri ai regimului comunist aduc în discuție și influența pe care a exercitat-o asupra judecătorului psihoza condamnării care venea din stradă în starea de everfescentă revoluționară a zilelor care au urmat căderii dictaturii în România. Fostul magistrat militar, generalul în rezervă Ioan Panaitescu descria peste ani condițiile în care a judecat lotul CPEx: „...atmosfera post-revoluționară făcea să vibreze și pereții instanței, uneori. Primeam la dosar, bunăoară, memorii disperate ale unor simpatizanți ai inculpaților după cum alții, n-aș putea să le zic tot simpatizanți, cereau, mi se pare, o pușcă, gloanțe suficiente și încuviințarea unei vizite private în celula de la Jilava. Ca în 1941”¹¹¹.

Această formă de justiție a apărut la sfârșitul anilor 1980 și începutul anilor 1990, în principal ca răspuns la prăbușirile regimurilor politice de dictatură din America Latină și Europa de Est – pentru a se face dreptate socială. În aceste societăți, activiștii pentru drepturile omului și alți membrii ai societății civile au vrut să abordeze abuzurile sistematice din partea regimurilor anterioare fără a pune însă în pericol transformările politice în curs de desfășurare. Deoarece aceste schimbări din societate au fost numite în mod popular tranziție la democrație, oamenii au început să numească acest nou domeniu multidisciplinar justiție de tranziție¹¹². Conceptul de justiție de tranziție este definit ca fiind „the full range of processes and mechanisms associated with a society’s attempt to come to terms with a legacy of large-scale past abuses, in order to ensure accountability, serve justice and achieve reconciliation”¹¹³.

Specialiștii în domeniu consideră că justiția nu ar trebui înțeleasă doar ca o zeiță legată la ochi care încearcă să pună în aplicare normele juridice universale și să condamne pe cei responsabili de infracțiunile comise, ci mai degrabă ca o sumă de instituții, mecanisme și procese complementare (judiciare și non-judiciare) care urmăresc: a) a reconstrui infrastructura

¹¹¹ Marian Nazat, *De vorbă cu Ion Panaitescu – partea întâi*, online <http://mariannazat.ro/de-vorba-cu-ion-panaitescu-partea-intai/>, accesat la 20 mai 2019.

¹¹² A se vedea, Rodrigo Uprimny, Maria Saffon, *Transitional Justice, Restorative Justice and Reconciliation. Some Insights from the Columbian Case*, University of Wisconsin, 2006; Ruti Teitel, *Transitional Historical Justice*, în Lukas Meyer, ed., *Justice in Time: Responding to Historical Injustice*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2004;

¹¹³ UNITED NATIONS, HUMAN RIGHTS, *Transitional Justice and Economic, Social and Cultural Rights*, New York and Geneva, 2004, p. 5, online <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-13-05.pdf>, accesat la 20 mai 2019.

judiciară ruinită sau disfuncțională prin restabilirea statului de drept; b) să se ocupe de crimele comise de oamenii fostului regim prin procese penale sau mărturii în fața unor Comisii ale adevărului și c) să abordeze nedreptățile structurale și sistemice care au dus la conflict prin repararea și compensarea lor¹¹⁴.

În România cercetările efectuate pe marginea evenimentelor din decembrie 1989 de către istorici și reprezentanți ai justiției au fost din păcate utilizate în lupta politică pentru putere și nu s-a putut aplica justiția tranzițională așa cum s-a întâmplat după cel de-al doilea Război Mondial. Motivele sunt multiple iar printre acestea putem aminti și faptul că „*pe de-o parte, țările din fostul bloc sovietic nu se aflau sub ocupația unei puteri învingătoare, care să-și impună deciziile (așa cum s-a întâmplat cu Germania post-nazistă), iar pe de altă parte noile elite rezultate în urma alegerilor libere și corecte nu își puteau condamna cu ușurință propriul trecut, inclusiv apartenența la partidele comuniste. În aceste condiții, cu excepția câtorva cazuri simbolice, responsabilitatea față de existența regimului comunist nu a luat formele unor procese judiciare, ci a rămas eminamente o problemă care să fie gestionată cu instrumentele politicii*”¹¹⁵.

Istoricul Stejărel Olaru, coordonator al unui proiect de cercetare cu tema *Justiția de tranziție în România postcomunistă* lansat la ICCMER, cu ani în urmă, încerca să argumenteze de ce trebuie să se găsească un răspuns la jumătățile de măsură cu care se acționase până atunci. În opinia sa, „*Peste tot însă acolo unde violența de Stat a făcut victime numeroase, unde vinovații - foarte numeroși la rândul lor - s-au aflat în poziții de conducere, deținând o anumită legitimitate, exercițiul justiției post-dictatoriale a devenit foarte dificil, fie că a fost înțeles ca o condamnare dată de o instanță judiciară, fie ca un proces de rescriere a Istoriei*”¹¹⁶.

Înțelegerea justiției de tranziție presupune o bună cunoaștere a conceptelor și noțiunilor de genocid și crime împotriva umanității. Nu putem să afirmăm sau să negăm că în zilele Revoluției din Decembrie 1989 au fost săvârșite fapte care se pot circumscrie în categoria celor specifice crimelor contra umanității sau genocidului în decembrie 1989, fără o bună

¹¹⁴ George Kasapas, *An Introduction to the Concept of Transitional Justice: Western Balkans and EU Conditionality*, in „UNISCI Discussion Papers”, N° 18 (Octubre/October 2008), p. 60.

¹¹⁵ Florin Abraham, *Între moral și legal: problema responsabilității din perspectiva Legii lustrației în România*, online <https://www.facebook.com/notes/institutul-na%C5%A3ional-pentru-studiul-totalitarismului/florin-abraham-%C3%AEntre-moral-%C5%9Fi-legal-problema-responsabilit%C4%83%C5%A3ii-din-perspectiva-l/249717278389013/>, accesat la 15 mai 2019.

¹¹⁶ Stejărel Olaru, coord., *Justiția de tranziție în România postcomunistă*, online https://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/proiecte_de_cercetare/justitia_de_tranzitie.pdf, accesat la 15 mai 2019.

cunoaștere a conceptelor cu care s-a operat în ultimile decenii în practica judiciară internațională, dar și în cercetarea istorică deopotrivă. Din varii motive și interese personale sau de grup au fost „aruncate” cu lejeritate pe piața românească aceste noțiuni în legătură cu evenimentele din decembrie 1989. Raluca Groșescu consideră că noțiunea de crime împotriva umanității „reprezintă una dintre cele mai importante categorii ale dreptului penal internațional, alături de genocid și crime de război”¹¹⁷. Termenul a fost utilizat pentru prima dată în timpul Primului Război Mondial într-o declarație trimisă de guvernele francez, britanic și rus, la 24 mai 1915, Sublimei Porți cerându-i să ia măsuri pentru a împiedica masacrele comise de administrația otomană împotriva minorității armene¹¹⁸. La finalul războiului, puterile învingătoare au abandonat însă angajamentul din 1915, considerând că judecarea responsabililor otomani ar fi putut să creeze un precedent pentru sancționarea discriminărilor practicate de către țările Antantei împotriva propriilor minorități naționale din propriile teritorii și mai ales în colonii¹¹⁹.

În anii celui de-al doilea Război Mondial apare pe agenda politicii internaționale, din nou, conceptul de crime împotriva umanității într-o declarație politică făcută de Puterile Aliate la Moscova prin care se angajau să condamne crimele naziste contra umanității. Studii recente arată că în fapt utilizarea acestui concept într-un document politic este mult mai veche. A fost identificat în discursul lui Robespierre din 3 decembrie 1792 în care regele Franței este calificat trădător al nației și vinovat de crime contra umanității¹²⁰. Istoricul francez Yves Ternon consideră că noțiunea de crime contra umanității „a fost se pare utilizată pentru prima dată într-un document oficial, o scrisoare la 8 mai 1876 către ministrul afacerilor externe francez Decaze, vicecomtelui Goutant-Biron, ambasadorul Franței la Berlin, după asasinarea la Salonic a consulilor german și francez”¹²¹. Consiliul de Securitate al Națiunilor Unite a decis pe 25 mai 1993, în Rezoluția cu numărul 827, crearea Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie. Cu această ocazie a fost elaborat și

¹¹⁷ Raluca Groșescu, *Crime împotriva umanității*, in Daniel Șandru, Sergiu Mișcoiu, Ruxandra Ivan, coord., *Dicționar de științe politice, relații internaționale și studii europene*, Iași, Ed. Institutul European, online https://www.academia.edu/6393613/Crime_Impotriva_Umanitatii, accesat la 15 mai 2019.

¹¹⁸ A. Beylerian, *Les grandes Puissances l'Empire ottoman et les Arméniens dans les Archives françaises (1914-1918)*, p. 29, citat de Wladimir Naslednikov, *Naissance et développement du concept de crime contre l'humanité*, Thèse: dirigée par Monsieur Arnaud DE RAULIN, Soutenue, le 7 janvier 2009 – Faculté de droit de Douai, p. 10.

¹¹⁹ Raluca Groșescu, *op. cit.*, in loc. cit.

¹²⁰ M. Walzer, *Régicide et Révolution*, Traduit de l'américain par J. Debouzy, Paris, Payot, 1989, p. 230, citat de Wladimir Naslednikov, *op. cit.*, p. 11.

¹²¹ Yves Ternon, *Guerres et Génocides au XXe Siècle*, Odile Jacob, Paris, 2007, p. 62.

Statutul de funcționare a acestei instanțe internaționale. Articolul 5 precizează că actele considerate crime contra umanității sunt acelea care s-au comis în cazul unui conflict armat internațional sau intern, împotriva oricărei populații civile. Aceste infracțiuni includ: asasinatul, exterminarea, înrobirea, expulzarea, închisoarea, tortura, violul, persecuția din motive politice, rasiale și religioase, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilizarea forțată sau orice altă formă de violență sexuală de o gravitate comparabilă, disparițiile forțate, crima de apartheid, alte fapte inumane cu caracter analog cauzând cu intenție suferințe mari sau vătămări grave ale integrității fizice ori ale sănătății fizice sau mintale¹²².

Prima faptă care se încadrează în cele specifice crimelor contra umanității este asasinatul ori în unele lucrări academice *asasinatul* este tradus prin *omor*¹²³. Ori cele două noțiuni nu sunt sinonime, deși în limbajul cotidian uneori se substituie uneia alteia. Acest fapt ar putea părea a fi fără mare importanță, însă, dacă luăm în calcul cât de complexă a fost situația din societatea română a zilelor lui Decembrie 1989 lucrurile nu mai par a fi de neglijat! Se poate ajunge la confuzii în interpretarea faptelor care s-au produs în zilele însângerate ale Revoluției din Decembrie 1989. Specialiștii în teoria dreptului penal precizează clar că „asasinatul este săvârșirea unui omor cu premeditare și sânge rece”¹²⁴. O faptă se încadrează în cele specifice asasinatului dacă: 1) între momentul luării hotărârii infracționale și executarea hotărârii trece un interval de timp; 2) în acest interval de timp autorul chibzuiește și reflectează asupra faptei și modalităților de săvârșire și 3) făptuitorul să fi desfășurat acte de pregătire, concretizate în alegerea armei, a locului unde va săvârși fapta, căutarea de complici, pândirea ori atragerea în cursă a victimei.

Dacă oricare din aceste condiții nu este îndeplinită, încadrarea juridică a faptei va fi aceea de omor simplu (art. 188) și nu omor calificat¹²⁵. Se pot aplica aceste principii și judecați de valoare oamenilor implicați în evenimentele din decembrie 1989 de ambele baricade? O cercetare istorică și juridică în acest sens nu avem cunoștință a fi fost făcută dar aprecieri în care sunt utilizate concepte precum crime împotriva umanității și genocid circulă în anumite perioade și momente.

O abordare holistică, multidimensională nu numai a conceptului de justiție tranzițională ci și a mecanismelor de aplicare este mai potrivită pentru

¹²² Wladimir Naslednikov, *op. cit.*, p. 282-283.

¹²³ Ștefan Moțățianu, *Represiunea crimelor grave împotriva păcii și umanității/Repression of Serious Crimes Against Peace and Humanity*, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, Nr. 4/2011, p. 181-182; Raluca Groșescu, *op. cit.*, în *loc.cit.*

¹²⁴ Elisabeta Boțian, *Drept penal. Partea specială*, p. 15, on line https://www.academia.edu/11822349/Dr_Elisabeta_BO%C5%A2IAN_DREPT_PENAL.

¹²⁵ *Ibidem*.

a face față realității complexe a societăților ieșite din regimuri de dictatură cum a fost și cea românească pentru a se promova reconcilierea și asigurarea trecerii cu succes la o pace pozitivă care este dezirabilă oricărei societăți. Dacă acceptăm această perspectivă de înțelegere a justiției de tranziție atunci aceasta trebuie să fie aplicabilă și în România celor care au comis crime în timpul dictaturii comuniste¹²⁶ și a celor care au acționat pentru apărarea regimului Ceaușescu. Este necesară o dezbatere academică între juriști, istorici, specialiști în științe politice pentru a se vedea dacă acest tip de justiție poate fi aplicat, indiferent care este tipul de argumentație și celor care au acționat pentru înlăturarea de la putere a unui regim de dictatură.

Procesul penal în care sunt judecate crimele contra umanității trebuie să facă dreptate victimelor, să conducă la satisfacerea sentimentului de justiție celor care se ocupă de memoria victimelor, să contribuie la cunoașterea realității și să favorizează construirea unei memorii colective/sociale a ceea ce este mai presus de cuvinte și care trebuie să fie declarat clar în cadrul unei secții judiciare¹²⁷. Dar nu trebuie să fie din varii interese forțate lucrurile. Crimele contra umanității în opinia unor specialiști mai trebuie să aibă o caracteristică, esențială: să se fi produs în masă. „Criminalitatea în masă nu constituie o simplă încălcare a drepturilor omului a unei minorități de către o putere și nici exploatarea economică exagerată. Se caracterizează prin distrugerea unor segmente mari ale unei populații civile, adesea însoțite de atrocități care, la prima vedere, par a fi inutile”¹²⁸. Este reacția disperată a unui regim opresiv care luptă pentru a păstra pârghiile puterii și menține avantajele oferite de regimul pe care masele revoltate doresc să îl răstoarne. Pot fi aplicate ca ipoteză de cercetare aceste aserțiuni evenimentelor din decembrie 1989? Dacă judecăm faptele istorice în scheme extrem de simplificate s-ar putea să considerăm că da, însă apare întrebarea: am mai ajunge la adevărul istoric sau la un adevăr interesat?

Problema raportului dintre adevărul istoric și condamnarea celor care au comis crime și abuzuri în timpul evenimentelor din decembrie 1989 a dominat mentalul colectiv românesc al ultimelor trei decenii. Opinia publică a cerut, încă din primele luni după căderea regimului Ceaușescu, adevărul și judecarea celor vinovați de reprimarea revoluționarilor. Au fost judecate în proces public persoanele găsite vinovate de crime și infracțiuni grave aparținând conducerii de partid și de stat din perioada comunistă, unele

¹²⁶ A se vedea Raluca Grosescu, Raluca Ursachi, *Justiția penală de tranziție. De la Nürnberg la postcomunismul românesc*, Iași, Editura Polirom, 2009, p. 223-252.

¹²⁷ Wladimir Naslednikov, *op.cit.*, p. 22.

¹²⁸ Jacques Sémelin, *Qu'est-ce qu'un crime de masse ? Le cas de l'ex-Yougoslavie*, în „Critique internationale”, n°6 - hiver 2000, p. 144.

cadre militare din structurile Armatei, Securității și ale Miliției care au fost identificate ca fiind vinovate pentru moartea unor revoluționari la Timișoara, Cluj, București și alte orașe ale țării. O parte a societății și chiar din interiorul justiției a contestat modul cum au fost rezolvate Dosarele Revoluției. Într-o publicație istorică, după ani de zile de la consumarea evenimentelor, se afirma că „...imediat după încetarea vacarmului revoluționar și încheierea noii puteri, o echipă de procurori, desemnați aproape aleatoriu, primește sarcina oficială să descopere autorii crimelor din decembrie 1989. Metoda aleasă, corectă din punct de vedere juridic, avea să fie însă doar o interfață pretențioasă pentru o serie de decizii care aveau să îngroape, încă din fașă, dosarul Revoluției”¹²⁹.

Concret, echipa de procurori desemnată a urmat în cercetare metoda identificării victimei pentru a porni în căutarea făptașului. Problemele au apărut însă pe două paliere: cel al calității oamenilor aleși să construiască dosarul și al soluțiilor date de aceștia. În prima fază a dosarului, toți procurorii aleși erau, de fapt, oameni ai fostului regim. Majoritatea chiar participaseră activ la reprimarea Revoluției, în decembrie 1989, și fuseseră recompensați printr-o promovare într-un loc cald, afirmă procurorul Dan Voinea. Pentru istorici, istoricul și politologul Vladimir Tismăneanu a adresat înaltelor oficialități române o scrisoare deschisă în care afirma: „La 20 de ani de la Revoluție nu se cunoaște adevărul despre evenimentele acelor zile și despre autorii crimelor. Este o realitate dureroasă ce nu poate fi ocolită și care trebuie confruntată neîntârziat, cu voință, curaj și onestitate. Lacătul totalitar pus pe documente trebuie sfărâmat. Este o chestiune presantă pentru sănătatea democrației românești. Ne adresăm dvs. în condițiile în care, în urma alegerilor parlamentare și prezidențiale, întreaga putere de decizie și acțiune se află în mâinile dvs. Deși mai sunt doi ani și jumătate până la prescrierea faptelor de omor din timpul Revoluției, anchetele din dosarele aflate la Parchetul General trenează și documentele din aceste dosare nu sunt accesibile –contrar dispoziției CEDO– nefiind desecretizate în totalitate. Dincolo de procedura din fața CEDO și de soluțiile juridice, este nevoie ca opinia publică din România să afle adevărul despre cei care au ordonat uciderea a peste 1000 de oameni în decembrie 1989 și despre cei care au executat acest ordin”¹³⁰.

Această dezbatere în care s-au amestecat voit sau nu adevărul istoric și adevărul din justiție a ocupat spațiul public, mai ales în preajma aniversării

¹²⁹ Andrei Crăciun, Mihai Mincan, *Cine a salvat „Dosarul Revoluției”*, în „Historia”, online <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cine-a-salvat-dosarul-revolutiei-i>, accesat la 15 mai 2019.

¹³⁰ Vladimir Tismăneanu, *Adevărul trebuie știut, vinovații trebuie pedepsiți! Apelul societății civile din România*, on line <http://tismaneanu.wordpress.com/2010/02/15/adevarul-trebuie-stiut-vonovatii-trebuie-judecati/apelul-societatii-civile-din-romania>, accesat la 22 februarie 2019.

evenimentelor din Decembrie și a comemorării victimelor represiunii regimului Ceaușescu. Totodată, a generat o bogată literatură atât în țară, cât și în străinătate, care din păcate uneori a produs și grave distorsiuni a imaginii acelor evenimente în mentalul colectiv românesc.

Au fost aduse la lumină multe adevăruri despre zilele revoluției dar, în același timp, au fost aruncate pe piața informațiilor și jumătăți de adevăr sau chiar minciuni¹³¹, din interes politic, dar și din neștiința mânăuirii instrumentelor de cercetare istorică sau a neînțelegerii raportului dintre adevărul istoric și adevărul juridic, în asemenea momente de răscruce din istoria unui popor. A condamna un om pentru acțiuni comise în zilele lui decembrie 1989 nu înseamnă că un complet de judecată a descoperit un adevăr istoric la care un cercetător nu a putut să ajungă! Din această perspectivă, este important să înțelegem ce înseamnă utilizarea istoriografiei și a memoriei colective teaurizată în lucrări de istorie și scrieri memorialistice, pentru scopuri juridice pe de o parte, iar pe de alta a rolul justiției pentru înțelegerea evoluțiilor istorice.

A le confunda nu este o problemă simplă sau lipsită de riscuri¹³². Referindu-se la raportul dintre adevărul unor fapte și percepția judecătorului despre ele, un judecător de la Înalta Curte de Casație și Justiție declara că „*Sunt situații în care instinctul îți șoptește faptul că adevărul este altul decât cel care rezultă din probele pe care le-ai administrat temeinic și cu mare grijă. Instinctul trebuie ascultat și te determină să fii mult mai atent și minuțios în analiză, dar de multe ori, în ciuda acestor eforturi, nu poți să-ți probezi instinctul. De aceea, niciodată adevărul judiciar nu se suprapune peste adevărul absolut. Important este, însă, să nu ai prejudecăți, să nu fii superficial, să nu greșești și să ai conștiința faptului că ai făcut tot ceea ce era legal și omenește posibil pentru aflarea adevărului*”¹³³. **Dacă pentru justiție poate fi admis un asemenea raționament în cercetarea istorică instinctul nu se poate substitui raționamentului științific niciodată!**

În justiție există oameni specializați în a cerceta, pe baza documentelor și a mărturiilor, și a afla vinovații de crime/infracțiuni contra umanității și

¹³¹ A se vedea, Ioan Scurtu, *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, București, Editura Mica Valahie, 2012 p. 345-358; *Idem*, Minciuni mass-media, on line <http://www.ioanscurtu.ro/minciuni-mass-media/>, accesat la 22 februarie 2019.

¹³² A se vedea, Jocelyn Néron, *La justice et l'histoire face aux procès pour crimes contre l'humanité: entre la mémoire collective et la procédure*, on line, <http://www.archipel.uqam.ca/3844/1/M11955.pdf> ; Adrian Cioflâncă, *Istorie și justiție Un model german pentru "procesul comunismului"*, on line, <http://phantasma.ro/wp/?p=1546> , Carlo Ginzburg, *Checking the Evidence: The Judge and the Historian*, în „Critical Inquiry”, Vol. 18, No. 1 (Autumn,1991), p. 79-92.

¹³³ Cristina Tarcea, *Niciodată adevărul judiciar nu se suprapune peste adevărul absolut*, interviu de Floriana Jucan, online <https://www.juridice.ro/472644/cristina-tarcea-niciodata-adevarul-judiciar-nu-se-suprapune-peste-adevarul-absolut.html> .

aceștia aparțin justiției de tranziție care nu are încă un concept și o teorie bine consolidate¹³⁴. În procesele justiției de tranziție, adevărurile complexe pot fi greu de găsit în povestirile individuale ale supraviețuitorilor. Narațiunile istorice reprezintă o parte esențială a obținerii adevărului, dar povestirea istoriei reflectă perspectiva celui care a trăit experiența sau a fost martor și prin urmare încărcată de un puternic subiectivism. Cât de eficiente sunt acestea pentru justiția care caută să facă dreptate și să pună adevărul în lumină? Comisiile de Adevăr și tribunalele pentru crime de război pot oferi un serviciu esențial cercetării istorice prin prezentarea și de dovezi concrete pe lângă mărturiile actanților sau martorilor despre infracțiunile teribile produse în timpul unor răsturnări de regim politic pe calea violenței politice¹³⁵.

Pe de altă parte multe dintre procesele în care sunt judecate fapte și acțiuni desfășurate în timpul revoluțiilor sunt organizate la mulți ani după consumarea lor. În acest caz este vorba de o justiție retroactivă. Specialiști în domeniu consideră că *„justiția retroactivă este problematică. La momentul la care au fost comise, crimele autorităților autoritare erau justificate sau chiar legale și, de multe ori, publicul și-a susținut acțiunile de a suprima terorismul, de a învinge gherilele sau de a restabili dreptul și ordinea în societate. Urmărirea penală devine dificilă atunci când nu există o dihotomie clară a victimei și făptuitorului, când atât grupurile de opoziție, cât și forțele guvernamentale au încălcat grav drepturile omului”*¹³⁶. Nu numai în România în cazul evenimentelor din Decembrie 1989, „decizia de a urmări în justiție și interpretarea publică a succesului și/sau a eșecului urmăririi penale depinde, de asemenea, de dinamica puterii dintre elitele care au ieșit și cele care au venit la conducere în momentul tranziției”¹³⁷. Acest lucru explică de ce cererile venite din partea unor oameni politici aflați în diferite funcții politice în România au vizat deschiderea/reluarea judecării Dosarului Revoluției în momente cheie ale jocului politic dintre putere și opoziție.

Un alt aspect este cel al influenței pe care îl are opinia publică prin diverse canale media asupra muncii pe care o fac atât juristul cât și istoricul în ceea ce privește descoperirea adevărurilor despre evenimentele ce se petrec

¹³⁴ Sandrine Lefranc, *La justice transitionnelle n'est pas un concept*, in „Mouvements” 2008/1, no. 53, pp. 61-69, online https://www.cairn.info/revue-mouvements-2008-1-page-61.htm?try_download=1

¹³⁵ Judy Barsalou, *Trauma and Transitional Justice in Divided Societies*, Special Report 135, April 2005, UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE, online <https://www.usip.org/sites/default/files/sr135.pdf>

¹³⁶ Brigitte Weiffen, *From Domestic to International Instruments for Dealing with a Violent Past: Causes, Concomitants and Consequences for Democratic Transitions*, in Aleida Assmann, Linda Shortt, eds., *Instruments of Change*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, p. 91-92.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 92.

într-o revoluție așa cum a fost cea din Decembrie 1989. Un recent exemplu este manipularea de către ziariști și formatori de opinie interesați a informațiilor cuprinse în Comunicatul emis de Parchetul de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție din ziua de 18 decembrie 2017. *Evenimentul Zilei* din 20 decembrie 2017, prin articolul semnat de Sorin Andreiana, afirmă că „Parchetul militar confirmă: În decembrie 1989 a fost lovitură de stat! ”. Aceleași idei au fost retransmise publicului de Ionuț Țene, încă, din 18 decembrie 2017, pe portalul *Napoca News* dar și de site-ul ziarului *Adevărul*, prin Horațiu Pepine etc.¹³⁸ Analiza acestor articole l-au condus pe Marius Mioc la concluzia că „În ciuda acestor afirmații repetate în atâtea locuri, în Comunicatul Parchetului nu există niciunde expresia «lovitură de stat». Pretențiile că Parchetul ar fi afirmat că în decembrie 1989 a fost o lovitură de stat, date de unele mijloace de informare chiar și cu ghilimele de citare, sunt pur și simplu mincinoase. Desigur, este dreptul lui Sorin Andreiana, Ionuț Țene, Mircea Canțâr, Ion Cristoiu și a altora să afirme că în decembrie 1989 a fost o lovitură de stat, dar este complet lipsit de onestitate din partea lor să pretindă că această afirmație a fost făcută de Parchet”¹³⁹. Acest tip de presă poate să exercite în anumite situații presiune asupra unui complet de judecată. Teoretic actul de justiție trebuie să nu fie influențat de opiniile sau dezbaterile din mass-media iar judecătorul trebuie respecte etica și deontologia profesională.

Etica profesională trebuie să unească atât pe judecător care caută *adevărul juridic* cât și pe cercetătorul trecutului care trebuie prin munca sa să ajungă la *adevărul istoric*. Normele și principiile etice pentru cele două profesii nu au aceeași natură! Judecătorului etica îi impune, atunci când se pronunță și dă verdict la o serie de fapte și acțiuni, o anumită conduită și respectarea unor principii și norme. Acestea se găsesc într-o serie de instrumente care sunt specifice și valabile în societate în momentul judecării. În țara noastră există un *Cod deontologic al judecătorilor și procurorilor din România* și chiar la un *Ghid practic de etică profesională pentru judecători și procurori*¹⁴⁰. Etica și deontologia în justiție fac parte din cultura sistemului judiciar iar acest tip de cultura este creată de oameni și se dezvoltă de-a lungul anilor, deci au un caracter istoric. Se schimbă în funcție de evoluțiile sociale, morale și

¹³⁸ A se vedea pe larg, Marius Mioc, *Manipularea mediatică legată de comunicatul Parchetului despre dosarul revoluției*, pe Contributors.ro, 5 ianuarie 2018, online <http://www.contributors.ro/fara-categorie/manipularea-mediatica-legata-de-comunicatul-parchetului-despre-dosarul-revolu%C8%9Biei/>, accesat la 2 decembrie 2018.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ A se vedea de exemplu Ion Copoeru, (coordonator), *Ghid practic de etică profesională pentru judecători și procurori*, București, 2017, online http://www.inm-lex.ro/fisiere/d_2010/Ghidul%20practic%20de%20etica%20profesionala%20pentru%20judecatori%20si%20procurori.pdf

politice ale unei societăți și țin cont de sensibilitățile și valorile acelei societăți. Acest fapt rezultă și din prevederile *Ghidului practic de etică profesională pentru judecători și procurori* elaborat, realizat în cadrul proiectului *Întărirea capacității sistemului judiciar românesc de a răspunde provocărilor noilor schimbări legislative și instituționale*, implementat de Consiliul Superior al Magistraturii din România (CSM) în cadrul *Programului RO 24* în anul 2017. Potrivit acestui ghid „Etica și deontologia fac parte din cultura sistemului judiciar. Cultura este creată de oameni și se dezvoltă de-a lungul anilor; cultura se poate manifesta și în ceea ce observă cetățeanul atunci când se află în contact cu orice organism judiciar. Cu alte cuvinte, magistratul trebuie să învețe să observe și să înțeleagă:

- ce așteptări au oamenii;
- ce văd oamenii de fapt;
- ce experiențe au oamenii;
- care sunt consecințele”¹⁴¹.

Au ținut cont procurorii care au lucrat la un nou dosar al Revoluției din 1989, redeschis Dosarul Revoluției de cele patru recomandări enumerate în ghid? Opiniile unor specialiști în domeniu sunt în conformitate cu *fractura de percepție* existentă în societate privind natura evenimentelor revoluțio-lovitură de stat. Fostul procuror militar Dan Voinea apreciază că această decizie „este o victorie a victimelor și a statului de drept. Ei s-au dus la CEDO, foarte multe victime s-au plâns de aceste soluții și de faptul că procurorii n-au înțeles că trebuie să ducă până la capăt aceste cercetări”¹⁴². Valer Marian, procuror în Comisia guvernamentală de anchetă a evenimentelor din decembrie 1989 de la Sibiu în perioada aprilie – august 1990, consideră că „abordarea unor aspecte de către autorii rechizitoriului din dosarul Revoluției din decembrie 1989 este cel puțin simplistă și pompieristică”¹⁴³. Este prezentă această fractură de percepție și în rândul judecătorilor care se vor pronunța în acest dosar?

Etica în munca pe care istoricul o face pentru a descoperi adevărul nu are aceleași coordonate și prescripții¹⁴⁴ ca cele ale judecătorului sau

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 7.

¹⁴² *Ce spune fostul procuror Dan Voinea despre redeschiderea dosarului Revoluției*, online <https://www.cotidianul.ro/ce-spune-fostul-procuror-dan-voinea-despre-redeschiderea-dosarului-revolutiei/>, accesat la 24 mai 2019.

¹⁴³ Valer Marian, *Un rechizitoriu securisto-pompieristic al Revoluției Române (I)*, online <https://www.cotidianul.ro/un-rechizitoriu-securisto-pompieristic-al-revolutiei-romane-i/>, accesat la 24 mai 2019.

¹⁴⁴ A se vedea pe larg, Jonathan Glover, *Humanity: A Moral History of the Twentieth Century*, Jonathan Cape, London, 1999; David Carr, Thomas R. Flynn, Rudolf A. Makkreel, *The Ethics of History*, University Press, Evanston Northwestern, 2004; Cathie Clement, ed., *Special issue on 'Ethics and the Practice of History'*, in „Studies in Western Australian History”, no. 26, 2010;

procurorului, deși tentația istoricului de a lucra cu instrumentele acestora nu a fost niciodată mai mare ca astăzi. Istoricul australian Alan Tapper consideră că există standarde de calitate și norme privind deontologia cercetării istorice dar *ideea de a accepta și de a impune standarde comune tuturor istoricilor „întruchipează o imposibilitate și fiecare istoric ar trebui să aibă posibilitatea de a-și continua lucrarea proprie, fără riscul cenzurii critice”*¹⁴⁵. Eminentii istorici și filozofi ai istoriei ca E. H. Carr, Marc Bloch, Herbert Butterfield, George Kitson Clark și-au spus părerea în legătură cu ideea dacă judecățile morale sau etice sunt acceptabile atunci când istoricii interpretează trecutul. Concluziile de ordin etic nu fac parte din instruirea sau responsabilitatea istoricului. Herbert Butterfield preciza în scrierile sale că istoricul trebuie să evite judecățile de ordin moral atunci când analizează faptele și procesele sociale din trecut. Argumentul său era că atribuirea responsabilității este de ordin metodologic și științific. El a dezvoltat această idee în studiul *Moral Judgements in history* publicat în anul 1951 în care a pledat ca cercetătorii trecutului să scrie „*a technical history*”¹⁴⁶. În mod similar, E. H. Carr susține că nu există un tribunal înaintea căruia oamenii din trecut pot fi considerați responsabili și nu face parte din sarcina istoricului de a pronunța judecăți morale asupra vieții private a persoanelor care apar în paginile sale¹⁴⁷.

Efectuarea judecăților de ordin moral este imposibilă în istorie deoarece normele și regulile unei societăți sunt acceptate și respectate iar oamenii trebuie să se conformeze acestora. Din această perspectivă nu poți condamna pe indivizi pentru circumstanțele în care s-au găsit. Este un mare risc a se face judecăți etice pentru un segment din trecutul unei societăți care a funcționat într-o anumită epocă prin standardele unei alte ere, sau prin standarde care pretind aplicabilitatea universală. Se regăsesc măcar unele din aceste reflecții în dezbaterile științifice sau în cea publică pe marginea evenimentelor din Decembrie 1989? Din păcate, în prea multe dintre studiile, lucrările și scrierile memorialistice sau de altă natură consacrate Revoluției Române care a condus la răsturnarea regimului Ceaușescu tentația de-a se da verdicte și sentințe o depășește pe cea a cercetării care să respecte principiile și normele cercetării științifice.

¹⁴⁵ Alan Tapper, *Is there an Ethics for Historians?* in „STUDIES IN WESTERN AUSTRALIAN HISTORY”, vol. 26, 2010, online https://www.researchgate.net/publication/42428679_Is_there_an_ethics_for_historians

¹⁴⁶ Apud, Paul T. Phillips, *Truth, Morality, and Meaning in History*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2019, p. 57.

¹⁴⁷ Apud, Lindsay Gibson, *Ethical Judgments in History: Are they wrong?* în „The History Education Network THAN/HiER”, 24 October 2011, online <http://thenhier.ca/en/content/ethical-judgments-history-are-they-wrong.html>, accesat la 26 mai 2019.

Bibliografie

Lucrări de specialitate

1. Abraham Florin, *Istoriografie și memorie social în România după 1989* în Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca”, tom LI, 2012;
2. *Idem*, *Influența anticomunismului asupra istoriografiei române recente*, în „Arhivele Totalitarismului”, nr. 3-4/2008;
3. Allchin Douglas, *Pseudohistory and Pseudoscience*, în „Science & Education” vol. 13, 2004, Kluwer Academic Publishers;
4. Antoon de Baets, *Responsible History*, Berghahn Books, Providence/Oxford, 2009;
5. *Idem*, *A theory of the abuse of History/Uma teoria do abuso da História*, în „Revista Brasileira de História. São Paulo”, vol. 33, n° 65, 2013;
6. Barbre James O., *History Texts: A Potential Vehicle for Social Justice*, în „International Journal of Social Sciences and Education”, Vol. 2, Issue 3, 2012;
7. Bédarida François, *Historical Practice and Responsibility* în François Bédarida, ed., *The Social Responsibility of the Historian*, Berghahn Books, Providence/Oxford, 1994;
8. Bettina Arnold, *Germany's Nazi Past. The Past as Propaganda. How Hitler's archaeologists distorted European prehistory to justify racist and territorial goals*, în „Archaeology”, Vol. 45, No. 4 (July/August 1992);
9. Bullock Alan, *Is it Possible to Write Contemporary History?*, în M. Beloff, Ed., *On the Track of Tyranny*, Vallentine & Mitchell, London, 1960;
10. Carr David, Flynn Thomas R., Makkreel Rudolf A., *The Ethics of History*, University Press, Evanston Northwestern, 2004;
11. Cartier Emmanuel, *Histoire et droit : rivalité ou complémentarité ?* in Presses Universitaires de France. «Revue française de droit constitutionnel» 2006/3 no. 67;
12. Cioroianu Adrian, *Revoluția română, după 20 de ani. Viciile și virtuțile normalității sociale*, în „Sfera Politicii”, nr. 173/2013;
13. Clement Cathie, ed., *Special issue on 'Ethics and the Practice of History'*, in „Studies in Western Australian History”, no. 26, 2010;
14. Constantiniu Florin, *In dezbatere. Istoriografia și politica*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, vol.XX, 2007;

15. Dan Ioan, *Dosarul Revoluției. Adevărul despre minciuni*, București, Editura Blassco, 2015;
16. Dilthey Wilhelm, *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, Editura Dacia, 1999;
17. Domenico Viorel, *Ceaușescu la Târgoviște. 22-25 decembrie 1989*, Editura Ion Cristoiu, 1999;
18. Dumitrescu Florin, *Bâlciul Universității. Descoperind spiritul târgoveț în Bucureștiul postsocialist*, București, Editura Humanitas, 2013;
19. Edelman Bernard, *L'office du juge et l'histoire. Vérité historique, vérité judiciaire*, in „Droit et société”, n°38, 1998;
20. Fasolt Constantin, *The limits of history*, The University of Chicago Press, Chicago, 2004, p. XIII-XVII;
21. Ginzburg Carlo, *Checking the Evidence: The Judge and the Historian*, în „Critical Inquiry”, Vol. 18, No. 1 (Autumn, 1991);
22. Glover Jonathan, *Humanity: A Moral History of the Twentieth Century*, Jonathan Cape, London, 1999;
23. Grigoriu Alexandru, *Despre Revoluție, din dialog și ascultări*, în „Caietele Revoluției”, Nr. 1-2 (71-72)/2018;
24. Groseșcu Raluca, Raluca Ursachi, *Justiția penală de tranziție. De la Nürnberg la postcomunismul românesc*, Iași, Editura Polirom, 2009;
25. Guilhaumou Jacques, *La parole des sans: les mouvements actuels à l'épreuve de la Révolution française*, ENS Editions, 2002;
26. Idem, *La langue politique et la Révolution française*, in „Langage et société”, no. 113, issue 3, 2005;
27. Hallett Carr Edward, *The Historian and His Facts*, in *What is History?*, ed. R. W. Davies, Second ed. (Harmondsworth, Middlesex, England: Penguin Books, 1987);
28. Hancock Larry, Wexler Stuart, *Shadow Warfare: The History of America's Undeclared Wars*, Counterpoint Press, Berkeley, 2014;
29. Hlihor Constantin, *Decembrie 1989. Percepție și interpretare istorică*, în Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014;
30. Hobsbawm Eric, *On History*, New York, 1997;
31. Hughes-Warrington Marnie, *Fifty Key Thinkers on History*, Second edition, Routledge, London, New York, 2008;
32. Iliescu Ion, *Revoluție și reformă*, București, Redacția publicațiilor pentru străinătate, 1993;
33. Ionescu Cristian, *Drept constitutional și institutii politice*, vol. I, București, Editura Lumina Lex, 2001;

34. Kasapas George, *An Introduction to the Concept of Transitional Justice: Western Balkans and EU Conditionality*, in „UNISCI Discussion Papers”, N° 18 (Octubre/October 2008);

35. Kavanagh Jennifer, Rich Michael D., *Truth Decay. An Initial Exploration of the Diminishing Role of Facts and Analysis in American Public Life*, RAND Corporation, Santa Monica, Calif., 2018;

36. Liu James H., Hilton Denis J., *How the past weighs on the present: Social representations of history and their role in identity politics*, în „British Journal of Social Psychology”, no. 44, 2005;

37. Marek Tamm, *Truth, Objectivity and Evidence in History Writing*, în „Journal Of The Philosophy Of History”, 8 (2014);

38. Mornet Daniel, *Les origines intellectuelles de la révolution française (1715-1787)*, Editions La Manufacture, Lyon, 1989;

39. Moțățaianu Ștefan, *Represiunea crimelor grave împotriva păcii și umanității/Repression of Serious Crimes Against Peace and Humanity*, în *Analele Universității „Constantin Brâncuși” din Târgu Jiu, Seria Științe Juridice*, Nr. 4/2011;

40. Murgescu Bogdan, *Anexă, Cuvântul înainte, așa cum a fost scris în iunie 2006 și cum ar fi apărut dacă volumul ar fi fost publicat ca număr al revistei Institutului Revoluției Române din Decembrie 1989*, în Bogdan Murgescu (coord.), *Revoluția Română din 1989: Istorie și memorie*, Iași, Editura Polirom, 2007;

41. Naslednikov Wladimir, *Naissance et développement du concept de crime contre l'humanité*, Thèse: dirigée par Monsieur Arnaud DE RAULIN, Soutenue, le 7 janvier 2009 – Faculté de droit de Douai;

42. Necșulescu Anemari-Helen, *Geneza apariției ONG-urilor din România*, în „Studia Politica, Romanian Political Science Review”, vol. 11, nr. 3, 2011;

43. Noiriel Gérard, *Les origines républicaines de Vichy*, Paris, Hachette, 1999;

44. Platon Florin, *Istorie și memorie: o coabitare dificilă. Cazul românesc*, în „Zargidava. Revistă de Istorie”, Vol. XIII, Bacău, 2014;

45. Pop Ioan-Aurel, *Istoria, adevărul și miturile. Note de lectură*, București, Editura Enciclopedică, 2014;

46. Idem, *În dezbatere. Istoriografia și politica*, În „Studii și materiale de istorie modernă”, vol.XX, 2007;

47. Idem, *Meseria de istoric la începutul mileniului al treilea (The profession of historian at the beginning of the third millennium)*, în „Revista de politica științei și scientometrie” – serie nouă, Vol. 5, No. 4, Decembrie 2016;

48. Popa Eleonora-Maria, *Coordonate ale reformei istoriografiei românești postcomuniste*, în „Terra Sebus. Acta Musei Sabesiensis”, 9, 2017;

49. Prados John, *Războaiele secrete ale președinților*, Editura Elit, 2000;
50. Purcăruș Alexandru, *Inauguralul traumatic și memorialistica Revoluției Române din 1989*, în Constantin Hlihor (coord.), *Revoluția Română din Decembrie 1989 și percepția ei în mentalul colectiv. Obiectivitate și subiectivitate. Neutralitate și părtinire. Studii*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014;
51. Phillips Paul T., *Truth, Morality, and Meaning in History*, University of Toronto Press, Toronto, Buffalo, London, 2019;
52. Ramaswami Harindranath, *Veridicality and the truth claims of the documentary in the post-truth era: Rethinking audiences' 'horizon of expectations'* în „Participations. Journal of Audiences and Receptions Studies”, Volume 15, Issue 1 May 2018;
53. Saïd Edward, *Orientalism*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001;
54. Scurtu Georgiana Margareta, *Pluripartidismul în România*, în „Clio 1989”, nr. 1-2/2005;
55. Scurtu Ioan, *Politică și viață cotidiană în România în secolul al XX-lea și începutul celui de-al XXI-lea*, București, Editura Mica Valahie, 2012;
56. Sémelin Jacques, *Qu'est-ce qu'un crime de masse ? Le cas de l'ex-Yougoslavie*, în „Critique internationale”, n°6 - hiver 2000;
57. Skocpol Theda, *Emerging Agendas and Recurrent Strategies*, în Theda Skocpol ed., în „Vision and Method in Historical Sociology”, Cambridge University Press, Cambridge, 1984;
58. TERNON Yves, *Guerres et Génocides au XXe Siècle*, Odile Jacob, Paris, 2007;
59. Traverso Enzo, *Left-wing melancholia: Marxism, history and memory*, Columbia University Press, New York, 2016;
60. Uprimny Rodrigo, Saffon Maria, *Transitional Justice, Restorative Justice and Reconciliation. Some Insights from the Columbian Case*, University of Wisconsin, 2006; Ruti Teitel, *Transitional Historical Justice*, în Lukas Meyer, ed., *Justice in Time: Responding to Historical Injustice*, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2004;
61. Weiffen Brigitte, *From Domestic to International Instruments for Dealing with a Violent Past: Causes, Concomitants and Consequences for Democratic Transitions*, in Aleida Assmann, Linda Shortt, eds., *Instruments of Change*, Palgrave Macmillan, New York, 2011;
62. White Hayden, *Interpretation in History*, în „New Literary History”, Vol. 4, No. 2, *On Interpretation: II* (Winter, 1973);
63. Zakošek Nenad, *The Heavy Burden of History: Political Uses of the Past in the Yugoslav Successor States*, în „Politička misao”, Vol. XLIV, (2007.), No. 5;

Surse internet:

64. Ana Blandiana, *Cea mai frumoasă dintre Româniile posibile n-a existat încă*, interviu de G. M. Tamás în „Revista 22Plus”, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/aliana_civica/22%20plus%20311-mic.pdf;

65. Romulus Rusan, *Nu putem reuși decât împreună*, în „Revista 22Plus”, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/aliana_civica/22%20plus%20311-mic.pdf;

66. Mihai Șora, *Ne va salva doar adevărul*, în „Revista 22Plus”, Anul XVII, nr. 311, 7 decembrie 2010, online https://www.anablandiana.eu/pop-up/aliana_civica/22%20plus%20311-mic.pdf;

67. Gérard Noiriel, *L'historien face aux défis du XXIe siècle Mondialisation des échanges et crise des États-nations*, conférences Gérard-Parizeau, mars 2001, Paris p.14, online <https://prix-gerard-parizeau.hec.ca/wp-content/uploads/2019/12/Noiriel.pdf>;

68. Vasile Stănescu, *Societatea civilă în fața globalizării*, Secția de Științe Economice, Juridice și Sociologie a Academiei Române, online http://www.ince.ro/Publicatii/Tezaur/caiet_10.pdf;

69. Noam Chomsky, *The Responsibility of Intellectuals*, The New York Review of Books, February 23, 1967, online <https://chomsky.info/19670223>;

70. *National Review Bulletin*, August 3, 1965, online <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP88-01350R000200640029-3.pdf>;

71. Arundhati Virmani, *Social Responsibility of the Historian*, în „Economic&Political Weekly”, Vol. 52, Issue No. 36, 09 Sep. 2017, online <https://historynewsnetwork.org/article/167158>;

72. Cristina Tudor, Recenzia lucrării Emil Constantinescu, *Păcatul originar, sacrificiul fondator. Revoluția din '89 așa cum a fost*, Editura Minerva, București, 2009, online <http://www.cercetare-memorialulrevolutiei1989.ro/wp-content/uploads/2016/06/Emil-Constantinescu.pdf>;

73. Cătălin Stoica, *A fost sau n-a fost? Percepții asupra momentului 1989*, Newsweek România, 23 decembrie 2019, online <https://newsweek.ro/politica/a-fost-sau-n-a-fost-perceptii-asupra-momentului-1989>;

74. Camil Mureșanu, *Câteva reflexii cu privire la probleme actuale în știința istoriei*, online <http://www.history-cluj.ro/Istorie/cercet/Muresanu/Probleme%20teoretice.htm>;

75. Jean Molino, *Pour une histoire de l'interprétation: les étapes de l'herméneutique*, în „Philosophiques”, 12, (1), 1985, p. 78, online <https://www.erudit.org/fr/revues/philoso/1985-v12-n1-philoso1296/203272ar.pdf>;

76. E. Housset, *L'interprétation des témoignages*, Caen, le 2 décembre 2015, online https://philosophie.discip.ac-caen.fr/IMG/pdf/l_interpretation_des_temoignages.pdf;

77. Șerban Papacostea, *Decembrie 1989: revoluție sau lovitura de stat? - o falsa alternativă* –<http://www.revista22.ro/decembrie-1989-revolutie-sau-lovitura-de-stat--o-falsa-alternativa--790.html>;

78. Gabriel Teodor Gherasim, *Interviu cu Profesoara Lavinia Stan*, Canada, in „Memoria.ro”, 2007, online <http://www.memoria.ro/marturii/perioade-istorice/dupa-1989/interviu-cu-profesoara-lavinia-stan-canada/1695/>;

79. Efren R. Torres, *The Limitations of History to the Field of Intelligence*, online <http://www.e-ir.info/2014/02/14/the-limitations-of-history-to-the-field-of-intelligence/>;

80. Mihai Stamatescu, Carol Căpiță, Laura Căpiță, *Predarea istoriei și educația civică*, Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural, online http://hiphi.ubbcluj.ro/Public/File/sup_curs/istorie210.pdf;

81. Christian-Marc Bosséno, *Du temps au temps, l'inventaire historique du premier septennat de François Mitterrand (1981-1988)*, conferință susținută la Colocviul „Les usages politiques de l'histoire dans la France contemporaine, des années 70 à nos jours, 2003”, Jeudi-25 septembre 2003, online <http://histoire-sociale.univ-paris1.fr/Collo/usages.htm>;

82. Tara Flores, *The role of history in political campaigns*, online <https://portland-communications.com/2016/12/15/the-role-of-history-in-political-campaigns/>;

83. Marius Mioc, *Habarnistul Traian Băsescu vorbește despre revoluție: „Cine a luat decizia politică și a cerut Ministrului Apărării să fie scoasă armata împotriva poporului?”*, online <https://mariusmioc.wordpress.com/2013/05/17/habarnistul-traian-basescu-vorbeste-despre-revolutie-cine-a-luat-decizia-politica-si-a-cerut-ministrului-apararii-sa-fie-scoasa-armata-impotriva-poporului-nicolae-ceausescu-17-12-1989-ce-a/>;

84. Andrew J. Huebner, *Writing History with Emotion*, în „The American Historian”, online <https://tah.oah.org/august-2014/writing-history-with-emotion/>;

85. Kellie Carter Jackson, *Political History Today. Violence in Political History: The Challenges of Teaching About the Politics of Power and Resistance*, in „PERSPECTIVES on History”, May 2011, online <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2011/violence-in-political-history>;

86. Valérie Rosoux, *Les usages du passé dans le cadre de la politique étrangère*, Colloque La politique du passé, septembre 2003, online <http://histoire-sociale.univ-paris1.fr/Collo/ROSOUX.pdf>;

87. Graeme Paton, *History being 'distorted' by politicians*, in „The Telegraph”, 15 Oct 2009, online <https://www.telegraph.co.uk/education/6328205/History-being-distorted-by-politicians.html>;

88. Gordon S. Wood, *The Purpose of the Past: Reflections on the Uses of History*, Penguin Books, New York, 2009, *apud* Iván Jaksic, în „HISTORIA”, 42 / 2009, p. 299, online <https://www.redalyc.org/pdf/334/33411422026.pdf>;

89. Allen Mikaelian, *Political Uses of the Past*, History News Network, Jun 1, 2017, online <https://historynewsnetwork.org/blog/153936>;

90. Cristina Raț, *Ma(r)x Weber. "Neutralitatea" analize sociale*, online <http://www.criticatac.ro/9499/marx-weber-%E2%80%9Cneutralitatea%E2%80%9D-analizei-sociale/>;

91. Mircea Daroși, *Istoria orală sau istoria celor vii*, în „Răsunetul. Cotidianul bistritenilor de oriunde”, 13 august 2010, online <http://www.rasunetul.ro/istoria-oral-a-sau-istoria-celor-vii> ;

92. Mohamed Elarbi Nsiri, *Justice, Mémoire et Histoire: Quelques remarques méthodologiques*, in „HUFFPOST”, 18/11/2017, online <https://www.huffpostmaghreb.com/mohamed-arbi-nsiri/justice-memore-et-histor b 13059986.html>;

93. Annette Wieviorka, *La justice et l'histoire/History and Justice*, online <https://journals.openedition.org/socio/651>;

94. Rouso Henry, Petit Philippe, *Quel tribunal pour l'Histoire? Interview de Henry Rouso par Philippe Petit*, în „Raison présente”, n°128, 4e trimestre 1998, Mémoire et histoire, pp. 57-65, online https://www.persee.fr/docAsPDF/raipr_0033-9075_1998_num_128_1_3505.pdf;

95. Marian Nazat, *De vorbă cu Ion Panaitescu – partea întâi*, online <http://mariannazat.ro/de-vorba-cu-ion-panaitescu-partea-intai/>;

96. *Transitional Justice and Economic, Social and Cultural Rights*, New York and Geneva, 2014, online <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/HR-PUB-13-05.pdf>;

97. Florin Abraham, *Între moral și legal: problema responsabilității din perspectiva Legii lustrăției în România*, online <https://www.facebook.com/notes/institutul-na%C5%A3ional-pentru-studiul-totalitarismului/florin-abraham-%C3%AEntre-moral-%C5%9Fi-legal-problema-responsabilit%C4%83%C5%A3ii-din-perspectiva-l/249717278389013/>;

98. Stejărel Olaru, coord., *Justiția de tranziție în România postcomunistă*, online https://www.crimelecomunismului.ro/pdf/ro/proiecte_de_cercetare/justitia_de_tranzitie.pdf;

99. Raluca Groșescu, *Crime împotriva umanității*, in Daniel Șandru, Sergiu Mișcoiu, Ruxandra Ivan, coord., *Dicționar de științe politice, relații*

internaționale și studii europene, Iași, Ed. Institutul European, online https://www.academia.edu/6393613/Crime_Impotriva_Umanitatii;

100. Elisabeta Boțian, *Drept penal. Partea specială*, p. 15, on line https://www.academia.edu/11822349/Dr_Elisabeta_BO%C5%A2IAN_DREPT_PENAL;

101. Andrei Crăciun, Mihai Mincan, *Cine a salvat „Dosarul Revoluției”*, în „Historia”, online <https://www.historia.ro/sectiune/general/articol/cine-a-salvat-dosarul-revolutiei-i>;

102. Vladimir Tismăneanu, *Adevărul trebuie știut, vinovații trebuie pedepsiți! Apelul societății civile din Romania*, on line <http://tismaneanu.wordpress.com/2010/02/15/adevarul-trebuie-stiut-vonovatii-trebuie-judecatiapelul-societatii-civile-din-romania>;

103. Scurtu Ioan, *Minciuni mass-media*, on line <http://www.ioanscurtu.ro/minciuni-mass-media/>;

104. Jocelyn Néron, *La justice et l'histoire face aux procès pour crimes contre l'humanité : entre la mémoire collective et la procédure*, on line, <http://www.archipel.uqam.ca/3844/1/M11955.pdf>;

105. Adrian Cioflâncă, *Istorie și justiție Un model german pentru „procesul comunismului”*, on line, <http://phantasma.ro/wp/?p=1546>;

106. Cristina Tarcea, *Niciodată adevărul judiciar nu se suprapune peste adevărul absolut*, interviu de Floriana Jucan, online <https://www.juridice.ro/472644/cristina-tarcea-niciodata-adevarul-judiciar-nu-se-suprapune-peste-adevarul-absolut.html>;

107. Sandrine Lefranc, *La justice transitionnelle n'est pas un concept*, in „Mouvements” 2008/1 , no. 53, online https://www.cairn.info/revue-mouvements-2008-1-page-61.htm?try_download=1;

108. Judy Barsalou, *Trauma and Transitional Justice in Divided Societies*, Special Report 135, April 2005, UNITED STATES INSTITUTE OF PEACE, online <https://www.usip.org/sites/default/files/sr135.pdf>;

109. Marius Mioc, *Manipularea mediatică legată de comunicatul Parchetului despre dosarul revoluției*, pe Contributors.ro, 5 ianuarie 2018, online <http://www.contributors.ro/fara-categorie/manipularea-mediatica-legata-de-comunicatul-parchetului-despre-dosarul-revolu%C8%9Biei/>;

110. Ion Copoeru, (coordonator), *Ghid practic de etică profesională pentru judecători și procurori*, București, 2017, online http://www.inm-lex.ro/fisiere/d_2010/Ghidul%20practic%20de%20etica%20profesionala%20pentru%20judecatori%20si%20procurori.pdf;

111. *Ce spune fostul procuror Dan Voinea despre redeschiderea dosarului Revoluției*, online <https://www.cotidianul.ro/ce-spune-fostul-procuror-dan-voinea-despre-redeschiderea-dosarului-revolutiei/>;

112. Valer Marian, *Un rechizitoriu securisto-pompieristic al Revoluției Române (I)*, online <https://www.cotidianul.ro/un-rechizitoriu-securisto-pompieristic-al-revolutiei-romane-i/>;

113. Alan Tapper, *Is there an Ethics for Historians?* in „STUDIES IN WESTERN AUSTRALIAN HISTORY”, vol. 26, 2010, online https://www.researchgate.net/publication/42428679_Is_there_an_ethics_for_historians;

114. Lindsay Gibson, *Ethical Judgments in History: Are they wrong?* în „The History Education Network THAN/HiER”, 24 October 2011, online <http://thenhier.ca/en/content/ethical-judgments-history-are-they-wrong.html>.